

Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinin Anlam Dünyasında Dinin Yeri (Çukurova Üniversitesi Örneği)*

Doç. Dr. Asım YAPICI**

Atıf / ©- Yapıcı, A. (2009). Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinin Anlam Dünyasında Dinin Yeri (Çukurova Üniversitesi Örneği), *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2), 1-37.

Özet- *Sekülerleşme teorisi hakkında "katı", "ılımlı" ve "uzlaşımsal" şeklinde ifade edebileceğimiz üç farklı yorum yapılmaktadır. Katı yorumuna göre pozitivism, rasyonalizm ve modernizmle birlikte dinin siyasal ve sosyal hayatı yönlendirme gücü gittikçe zayıflayacak, neticede bireysel bilinç de dinî duygulardan arınacaktır. İlimli yorum, dinin siyasal ve sosyal hayattaki etkinliğinin azalacağını, fakat dinin içselleşip bireyselleşerek varlığını devam ettireceğini ileri sürmektedir. Her iki yorumu eleştirerek uzlaşımçı yaklaşımı benimseyenler sekülerizmin dini, dinin de sekülerizmi etkileyeceğini, yani her iki olgu arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu iddia etmektedirler. Sekülerleşme teorisine itiraz eden araştırmacılar ise yeniden dine dönüşün yaşandığını ısrarla söylemektedir. Ancak, bu noktada dönüş yapılan dinin neliği ve niteliği üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışma burada sözü edilen tartışmalara Müslüman Türk toplumu açısından müdahil olmak istemektedir. Çukurova Üniversitesinde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin zihinlerinde "din" ve "İslam" kavramlarının neler çağrıştırdığı araştırılmıştır. Böylece sekülerleşmeden en çok etkileneceği düşünülen üniversite gençliğinin genel anlamda "din", özelde ise "İslam dini" hakkındaki düşünceleri analiz edilmiştir. Bulgular "Sosyal Kimlik Teorisi" ve "Sosyal Temsiller Teorisi" bağlamında tartışılmıştır.*

Anahtar sözcükler- Sekülerleşme, Modernleşme, Din, İslam, dindarlık, maneviyat.

* Bu makale "Türkiye ve Almanya Örneğinde Seküler Toplumlarda ve Laik Devletlerde Din Eğitimi" (7-8 Kasım 2008, İstanbul Bilgi Üni. Dolapdere Kampüsü) başlıklı uluslararası sempozyumunda tebliğ olarak sunulan metnin, gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiş şeklinden ibarettir.

** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fak. e-posta: asimiyapici@cu.edu.tr

Giriş

Bu çalışma, “din” ve “İslam” kavramlarının Türk gençliğinin zihninde ne tür çağrışımlar yaptığını belirlemek, buradan hareketle dinin onlar için ifade ettiği önemi ve anlamı araştırmak istemektedir. Amacımız; sancılı bir modernleşme süreci yaşayan, ancak ne eskisi kadar geleneksel ne de arzulanan kadar modern olabilen Türk toplumunda yetişen gençlerin dini nasıl algılayıp anlamlandırdıklarını tespiti çalışmaktır. Bu bağlamda, laik bir devlet yapısı içinde rasyonalist-pozitivist bir eğitim sürecinden geçen ya da en azından böyle bir eğitimden geçmesi planlanan gençlerin “din” ve “İslam” kavramlarına yükledikleri anlamların geleneksel-kurumsal bir din ve dindarlığa mı, yoksa modern-bireysel bir din ve dindarlığa mı atıf yaptığı meselesini tartışmak arzusundayız.

Bilindiği üzere geleneksel toplumlarda sosyal ve siyasal hayatın yönlendirilmesinde başat bir role sahip olan dinin etkinliği modern toplumlarda zayıflamış gibi görünmektedir. Kuşkusuz bu durumun çok çeşitli sebepleri söz konusudur. Dahası, gerek geleneksel toplumlar ve bireylerin dinin etkisini hangi boyutlarda ve ne düzeyde hissettiği, gerekse günümüz modern toplumlarında söz konusu etkinin ne düzeyde ve hangi boyutlarda azaldığı meselesi çözüm bekleyen ciddi bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın söz konusu probleme kısmen müdahil olma gibi bir arzu taşıdığını da söylemek durumundayız.

Kuramsal Çerçeve

1. Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Din ve Dindarlık

Bilindiği üzere Rönesans ve Reform hareketleri, coğrafi keşifler, Aydınlanma Felsefesi, sanayileşme devrimi ve bunun beraberinde getirdiği şehirleşme olgusu Avrupalı Hıristiyanların sadece günlük hayatlarını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda onların dini algılama, anlama ve yaşama biçimlerini de köklü bir sarsıntıya uğratmıştır (Günay, 1986; 1987; Berger, 2001; 2002b; Alperen, 2003). Bu süreçte bir yandan geleneksel Katolikliğe karşı Protestan dünya görüşünün ortaya çıktığı, bir yandan da din olgusunun ciddi biçimde tartışmaya açıldığı görülmüştür. Neticede “dünyaya dönük zahit” (Weber, 1964: 166) tiplemesinin yüceltilmesi ile birlikte sekülerizmin Hıristiyan Batı dünyasının siyasal ve sosyal hayatını derinden etkileme durumu söz konusu olmuştur. Öyle ki, dinin siyasal ve sosyal hayat üzerindeki etkinliğinin azalması, dünyevî bir yaşamın alkışlanması, dahası dinin müdahale etmediği, tamamen aklın ve bilimin öngördüğü bir hayatın kutsanması, Batı dünyasında dinin hem özü hem de işlevsel değeri ile ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Özellikle 1800-1950 yılları arasında din farklı düzeylerde tartışılmış, sorgulanmış, hatta zaman zaman modernitenin beraberinde getirdiği insanî değerlerin düşmanı ilan edilmiştir. Buna bir de Pozitivizm, Darwinizm, Marksizm, Freudizm ve Nihilizm başta olmak üzere ateist düşünce sistemlerinin din karşıtı söylemleri eklenince “*dinin sonunun yaklaştığı ve bir daha dönmek üzere tarih sahnesinden çekileceği*” kehanetinde bile bulunulmuştur. Hatta dinin ve Tanrının muhtemel ölüm tarihini belirleyenlere bile rastlanılmıştır (Stark, 2002; Köse, 2001). Çünkü dünyevileşmenin hem toplumsal şuuru hem de bireysel bilinci etkileyeceği, dahası eğer süreç normal seyirinde devam ederse siyasal ve sosyal hayatta olduğu gibi bilincin de tamamen dinî düşüncelerden arınacağı iddia edilmiştir (Berger, 2002a: 13; Köse, 2001: 152-153). Söz konusu bu iddia: “*Kilise güç kaybederse bireysel dindarlık zayıflayacak, bireysel dindarlık zayıfladıkça da kilise güç kaybedecektir.*” varsayımına dayanmaktaydı (Stark, 2002: 38). Sekülerleşmenin katı yorumunu içeren bu yaklaşıma göre *modernleşme arttıkça sekülerleşme süreci kuvvetlenecek, neticede din yerküreden tamamen silinecektir* (Köse, 2006: 12).

Hıristiyan Batı dünyasında yaşanan gelişmeler kısmen Müslüman dünyada da görülmüştür. Ancak burada, daha ziyade ya genel anlamda dinin eleştirisi ya da özelden Müslümanların dini anlama ve yaşama biçimlerinin tenkidi söz konusu edilmiştir. Dahası, sekülerizm, ziyadesiyle dünyevileşmiş elitler tarafından İslam dünyasına çeşitli biçimlerde dayatılmış olsa da, Müslüman topluluklar arasında Batılı anlamda bir sekülerleşme tam olarak tezahür etmemiştir. Aslında bu durumu da doğal karşılamak gerekir. Zira Temimi'nin de (2009: 34-35) vurguladığı gibi sosyo-kültürel ve tarihî açıdan sekülerizm Batının kendi iç dinamiklerinden doğmuştur. Fakat aynı şeyi Müslüman dünya açısından söylemek pek mümkün değildir. Çünkü İslam dünyasında sekülerleşme ihtiyacından öte Batının etkisini hissederek Batıya benzeme arzusu ve Batı tarzı modernleşme tutkusu ön plana çıkmıştır.

Osmanlı Devletinin son yüzyılında siyasal ve sosyal hayatta ciddi anlamda değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlamış, bu durum Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra daha da hızlanarak devam etmiştir. Bu süreçte Müslüman Türk toplumunda yaşanan değişim ve dönüşümlerin *Batı'dan hareketle ve Batı'ya doğru* bir seyir izlediği bilinen bir gerçektir. Çünkü ilhamını evrensel kabul edilen Batılı değerlerden alan modernleşme çabalarında yerellik ve kültürel öznellik ikinci plana itilmiştir. Modernitenin temelini oluşturan rasyonalizm, pozitivizm ve sekülerizmin etkileri siyasal ve sosyal hayatla birlikte dinî hayatta da kendisini açıkça hissettirmiştir. Esasen bunun böyle olması da doğaldı. Çünkü İslam hayatın her tarafına müdahale eden ya da ettiği kabul edilen bir din olduğu için siyasal ve toplumsal

hayatı düzenlemeye yönelik düşünce ve eylemler şu ya da bu şekilde dini anlama, algılama ve yaşamaya da etki etmekteydi.

Modernite ve sekülerizmin dinin siyasal ve sosyal hayattan çekilmesini ısrarla talep etmesi bir yönüyle dinin söz konusu her iki alanda icra ettiği işlevlerin zayıflamasına zemin hazırlamıştır. Ancak, adeta ruhunu kaybeden modern insanın kutsala, aşkın olana ya da tabiatüstü bir varlığa inanma, sığınma ve bağlanma ihtiyacı, akıl ve bilim dâhil başka şeylerle bir türlü doyurulamadığı için, dindarlık olgusu ya kurumsal boyutunu koruyarak bireysel bir karaktere ya da kurumsal dinle bağı büyük oranda veya kısmen kopuk bireysel maneviyatçılığa bürünmüştür. Bu noktada ise birincisi “*modernite ile dinin karşılıklı birbirini etkilediği*” ikincisi ise “*kutsalın vazgeçilmezliği*” şeklinde özetlenebilecek kuramsal açılımlarla karşılaşılmaktadır.

Burada bahsi geçen birinci yaklaşım modernizm, sekülerizm ve pozitivizmden etkilenecek yeni bir yapı ve muhteva kazanan dinin, modern seküler hayat içerisinde, Oswalt'ın (2006) ifadesiyle “Seküler Çan Kuleleri” inşa edilerek varlığını koruduğuna gönderme yapmaktadır. İkinci yaklaşımı savunanlar ise katı sekülerleşme teorisinin yanlışlandığını, kutsalın birey için vazgeçilmez olduğunun gayet açık bir şekilde tezahür ettiğini söylemektedirler. Seküler ülkelerde Tanrı inancı başta olmak üzere dinî inanç esaslarının güncelliğini koruması ve genel anlamda dinselikle bir artışın yaşanması bu yaklaşımı destekleyen gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Gerçekten de günümüzde sıklıkla yapılan “*yeni dindarlık biçimleri*” ya da “*dinsellikte artış*” tartışmaları göstermektedir ki, din tarih sahnesinden çekilmemiş, aksine bireysel boyutlarıyla daha güçlü, fakat tamamen geleneksel olmayan bir tarzda varlığını olanca gücüyle hissettirmeye başlamıştır (Berger, 2001, 2002a; 2002b; Bell, 2006; Hadden, 2002) Buna; “*dinin krizinden sekülerizmin krizine*” (Berger, 2002b) diyenler olduğu gibi “*Tanrı'nın intikamı-rövanşı*” (Keppel, 1992) adını verenlere bile rastlanmaktadır*. Dahası ısrarla sekülerizmi savunan bazı bilim adamları dinselikle artışını yeniden müşahede edince fikirlerinde revizyona gitmişlerdir. Bu konuda Berger tipik bir örnek olabilir. Zira sekülerizmin geliştiği bir dünyada hâlen dinin nasıl yaşadığını incelerken bu görüşünü değiştiren Berger (2002a: 12-13): “*Seküler eğilimli Chicago Üniversitesinin varlığı İran'ın Kum şehrindeki medreselerin varlığından daha ilginç*

* Bu noktada: “Öldü denildiği anda adeta yeniden dirilen ‘din’ nasıl bir dindir?” ve “Acaba Batıdaki dinselikle artışla Müslüman dünyadaki dinselikle artış nerelerde örtüşmekte, nerelerde ayrışmaktadır?” sorularına cevap aramak hem işlevsel hem de anlamlı olabilirdi. Ancak bu sorular çalışmanın sınırlarını ciddi derecede zorlayacağı için konuyu burada tartışmak istemiyoruz.

bir konudur." derken, seküler bir çağda dinin ve dini kurumların hâlâ nasıl ayakta kaldığını araştırmanın anlamlı olmadığını, esasen dinin var olduğu bir dünyada nasıl oldu da sekülerizmin gelişme gösterdiğini araştırmak gerektiğini vurgulamaktadır.

Yeniden dine dönüş ve dinselikteki artış Müslüman dünyada da yankısını bulmuştur. Zaten dört başı mamur bir modernleşme ve Batılılaşma süreci yaşamayan/yaşayamayan İslam ülkelerinde gerek küreselleşmenin dinî kimlik hatlarına yaptığı olumsuz baskıyı göğüslemek, gerek Müslüman toprakların emperyalist güçler tarafından işgalini engellemek, gerekse İslam dünyasındaki geri kalmışlığın ve çöküntünün Kur'an'dan uzaklaşmaya bağlanması vs. sebepler, şehirleşme ve modernleşmenin beraberinde getirdiği psikolojik sorunlar ve sosyal buhranlarla birleşince referanslarını doğrudan doğruya Kur'an'dan veya tarihsel-dinî geleneklerden alan sosyal hareketler güçlü bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır.

İslam dünyasında modernleşmenin öncülüğünü yapan ülkeler içerisinde özellikle Türkiye'nin Batılı değerlerle daha barışık bir görüntü çizdiği söylenebilir. Zira yüzyılın başında Osmanlı Devletiyle birlikte modernleşmenin öncülüğünü yapan Mısır ve İran'da, zaman içerisinde görülmüştür ki *laiklik*, *sekülerizm* ve *demokrasi* Türkiye'deki kadar gelişmemiş/gelişememiş, hatta İran örneğinde olduğu gibi daha da gerilemiştir. Bu durumun sebepleri üzerinde ayrıca durulabilir. Burada bizi asıl ilgilendiren, Osmanlı Devletinin son dönemlerinde başlayan Batılılaşma ve modernleşme hareketinin Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra hızlanarak devam etmesine rağmen, özellikle son 25-30 yıl içerisinde Türkiye'de dine verilen önemin, dinî değerlere bağlılığın, kısaca dinselikteki artışın gözle görülür bir düzeye ulaşmasıdır.

2- Türk Gençliğinde Dinî Hayat

Siyasal ve sosyal hayatta yoğun bir Batılılaşma-modernleşme süreci yaşansa da Türk toplumu büyük ölçüde dinî-sosyo-kültürel değerlerle bağını sürdürmüş ve hâlâ sürdürmeye devam etmektedir.

Türk toplumunun dinî hayatını araştırmayı konu edinen çalışmalar göstermektedir ki tahsil ile dindarlık arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Başka bir deyişle seküler alanlarda yüksek tahsil yapmanın dinî değerler ve dinî hayat üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu, özellikle ülkemizde yapılan çalışmalarda tespit edilmiş bir husustur. Mesela, Tablamacıoğlu (1962) dindarlıkla öğrenim düzeyi arasında ters yönlü bir ilişki görüldüğünü, Günay (1999) öğrenim düzeyi yükseldikçe namaz kılmama ve oruç tutmama eğiliminin arttığını

söylemektedir. Köktaş'ın (1993) bulguları da bu yöndedir. Çelik'te (2002) benzer bir sonuca ulaşmakta ve Allah inancı açısından değerlendirildiğinde, öğrenim durumu yükseldikçe kesin ve kuvvetli inanç tutumunda bir azalmanın, kararsızlık ve inanmama durumunda ise bir artışın gözlemlendiğinden bahsetmektedir. Öğrenim durumuna paralel olarak dini inkâr düzeyinin arttığını ifade eden Aydın'ın (1995) tespitleri de bu bağlamda ele alınabilir. Keza, Fırat'ın (1977) çalışması da bu kapsamda değerlendirilebilir. O, üniversiteli gençler üzerinde yürüttüğü araştırmasında öğrencilerin bir kısmının üniversiteye gelmeden önceki inançlarında değişimler yaşandığını, özellikle rasyonel inanç, inançsızlık, inanç aleyhtarlığı ve dine ilgisizlikte artışların görüldüğünü ifade etmektedir. Mehmedoğlu (2004), yaptığı çalışmaya dayanarak "inanç" ve "ibadet" boyutunda en düşük puanı alanların üniversite mezunları olduğunu belirtmektedir. Ona göre dinin etkisini en kuvvetli hissedenler ilkökul mezunları; en az hissedenler ise yüksek okul mezunlarıdır. Uysal'ın (2006) ulaştığı sonuçlara göre dinin etkisini en çok ilkökul, en az üniversite mezunları hissetmektedir. Kayıklık (2003) eğitim durumu ile "inanç" arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını, fakat eğitim düzeyi arttıkça "ibadet" davranışında azalma görüldüğünü söylemektedir. Akdoğan'ın (2004) çalışmasından elde edilen sonuçlara göre de eğitim düzeyi arttıkça namaz kılma davranışında gerileme ortaya çıkmaktadır. Zira gerek okur-yazar olmayanların gerekse ilkökul mezunlarının diğer kategorilere nispetle daha fazla namaz kıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte Oruç tutmak ve Cuma namazı kılmakla eğitim düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.

Bir fikir vermesi bakımından burada özetlediğimiz çalışmalara göre, tahsil düzeyi yükseldikçe hem genel dindarlık eğilimleri hem de özeldinî pratiklerin yapılma sıklığında kayda değer düşüşler ortaya çıkmaktadır. Çünkü akademik bilgi birikimine bağlı olarak düşünce yapıları da irrasyoneliteden rasyonaliteye doğru evrilmektedir (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975). Esasen bu özelliğinden dolayı eğitim, özellikle de üniversite öğretimi yüksek düzeyde sekülerleştirme potansiyeli taşımaktadır. Türk modernleşme sürecinde de bu durum açıkça kendini hissettirmiştir (Kirman, 2005).

Kuşkusuz bu durumu besleyen daha spesifik sebepler de söz konusudur. Seküler eğitim veren fakülte ve bölümlerde zaman zaman din ile bilimin karşı karşıya konulması, yüksek öğrenim sürecinin beraberinde getirdiği sorgulayıcı akademik zihinsel yapıyla dinin eleştirel bir tarzda değerlendirilmesi, üniversite sürecinde öğrencilerin göreceli olarak bireyselleşmeye başlaması ve özgürleşmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Özellikle Türk eğitim sisteminin pozitivist yapısının –modernitenin dini adeta modern önceki dönemin

kalıntısı olarak değerlendiren yaklaşımıyla birleştiği durumlarda- bilinç ile inanç arasındaki bağı zayıflatıcı bir fonksiyon üstlendiği ileri sürülebilir (Yapıcı, 2006b, 2007a). Nitekim eğitim düzeyi artan bireyler arasında dine mesafeli durma, ateistik eğilimler ve din değiştirme oranının fazla çıkması (Sherkat & Ellison, 2004) genel anlamda modernite ve sekülerizmin geleneği sorgulayıcı, hatta dışlayıcı tutumunun yansıması olarak kabul edilebilir. Ayrıca, yaklaşık 18-35 yaş arası kapsayan dönemin, hayatın en az dindar olunan safhasına denk düşmesi de, söz konusu dönemde dinî eğilimlerin belirgin bir şekilde zayıflamasının gelişime bağlı psikolojik süreçlerden kaynaklandığı düşüncesini akla getirmektedir (Hökelekli, 2005; Argyle & Beit-Hallahmi, 1975).

Ülkemizde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü, aile yapısı, kır ya da kent kökenli olmak, din eğitimi alıp almama, yüksek tahsil yapıp yapmama gibi faktörlere bağlı olarak az ya da çok değişiklik arz etse de hem genel itibarıyla Türk insanının hem de özelde de Türk gençliğinin dini önemli, hatta vazgeçilmez olarak algıladığı, dindarlık düzeylerinin de –çeşitli değişkenlere göre farklılaşmasıyla birlikte- ortalamanın üstünde yer aldığı görülmektedir. Bu noktada Türk insanının dindarlık eğilimlerinin özellikle aile ortamından beslendiğini söylemek durumundayız. Bu beslenme Tosun'un da (2001: 163-165) vurguladığı gibi ya ebeveyn tarafından kasıtlı-bilinçli öğretilerle ya da sosyalleşme süreciyle gerçekleşmektedir. Çünkü gerek aile gerekse yakın sosyo-kültürel çevre çocuğu kendi toplumunun ve kültürünün ürünü haline getirmek ister. Bu süreçte bir yandan iç ve dış dinî grup algılarını öğrenen, böylece dinî ve mezhebî kimliğini kazanan çocuklar (Leyens, Yzerbyt, & Schadron, 1996, Lorenzi-Cioldi & Doise, 1994, Yapıcı, 2004) bir yandan da taklit, özdeşleşme ve benimseme süreçleriyle toplumunda cari olan dinî değerleri ve dinî sembolleri içselleştirerek bunları kişiliklerinin bir parçası haline getirirler (Günay, 1981). Türk gençlerinde dindarlığı besleyen kaynakların başında ailenin geldiği pek çok çalışmada teyit edilmiş bir husustur (Fırat, 1977; Bayyigit, 1989; Kaya, 1998; Şahin, 1999). Esasen bu durumu doğal karşılamak gerekir. Zira din(darlık) konusunda hâlâ en geçerli kuram sosyal öğrenmedir. Bu da öncelikle aile içinde gerçekleşmektedir (Beit-Hallahmi, 1989; Vergote, 1966).

Türk gençlerin dine bakışları ve dindarlık düzeylerini etkileyen en önemli faktörlerden birisi de din eğitimi alıp almamalarıdır. Burada kastedilen çocukluk ve ergenlik döneminde resmî ya da özel Kur'an Kurslarına devam edilmesi, özel bir takım kişi ya da gruplardan din eğitimi alınması, MEB'e bağlı olarak orta seviyede din öğrenimi yapan İmam-Hatip Liselerinde öğrenim görülmesi vs.dir. Gerek bu tür bir din eğitimi alanlarda gerekse

yüksek seviyede din öğreniminin yapıldığı İlahiyat Fakültelerinde öğrenim görenlerde dinî kimlik, dinî inanç ve teslimiyet, dinî ibadet ve yaşayış, nihayet dinin etkisini hissetme düzeyinin, din eğitimi almayanlara nispetle daha yüksek olduğu yapılan çalışmalarda teyit edilen hususlar arasındadır (bk. Fırat, 1977; Uysal, 1994; Kula, 2001; Yıldız, 2006; Kaya, 1998; Şahin, 1999; Yapıcı, 2003; 2007a). Kuşkusuz burada bahsedilen faktörlerin dışında gençlerin dinî yaşayışını etkileyen pek çok sebepten söz edilebilir. Bu bağlamda bazen arkadaş çevresi, bazen sosyo-ekonomik düzey, bazen de cinsiyet, yaş ve kişilik gibi faktörler ön plana çıkartılmaktadır. Çeşitli bağımsız değişkenlerin dinî tutum ve davranışlar üzerinde etkili olup olmadığını araştıran bu gelenekle birlikte, meseleye toplumun siyasal ve sosyal yapısının bireyler üzerindeki etkisi ile modernite ve sekülerizasyon sürecinin dinî yaşantıyı dönüştürücü gücünü önceleyen çalışmalar birlikte değerlendirdiği zaman, Türk gençliğinin büyük oranda inandığı dinle, yani İslam'la barışık olduğu rahatlıkla söylenebilir. Mesela, Yapıcı (2006a; 2007a) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen çalışmalarda tespit edilmiştir ki; gençlerde dinin etkisini hissetme düzeyi sekülerizmin taraftarlarının beklediği kadar düşük değildir. Zira onların “dinin etkisini hissetme ölçeğinden aldıkları puanlar ortalamanın üstündedir. Ortanın biraz üstünde dinî muhafazakârlık eğilimi taşıyan gençlerin dinî partikülarizm düzeyleri de kuvvetlidir (Yapıcı, 2002; 2004a). Müslümanlık onlara saygın ve prestijli bir kimlik algısı sunmaktadır (Yapıcı, 2004a; 2006b). Fiziksel ve sosyal hadiseleri anlamlandırma sürecinde dinî referanslardan önemli ölçüde beslenen (Yapıcı, 2003) gençler arasında dini “çok önemli” ve “önemli” bulanların oranı oldukça yüksektir (Yapıcı, 2004; 2006a; 2007a). Bununla birlikte kendilerini dindar olarak algılama eğilimleri ve İslamî ibadetlerden özellikle günlük beş vakit namaz kılma sıklıkları dine önem verme düzeyleri kadar kuvvetli değildir (Yapıcı, 2007a; Yapıcı & Kayıklık, 2005). Bu durum, Türk gençleri arasında dinin gerek inanç gerekse bireysel ve sosyal etki boyutuyla varlığını ve gücünü devam ettirdiği, ancak düzenli şekilde yapılması istenen *vakte ve şekle bağlı ibadetlerde* belirgin bir gerilemenin yaşandığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu arada oruç tutma düzeyinin beş vakit namaz kılma düzeyine göre daha yüksek çıktığını da hatırlatmak gerekir. Bununla birlikte düzenli olmamakla birlikte ara sıra namaz kılan (Yapıcı, 2007a; Yapıcı & Kayıklık, 2005), yani inandığı varlıkla ilişkisini kesmeyen gençlerin sayısının oldukça yüksek çıktığını da söylemek durumundayız.

Bayyigit (1987), üniversite öğrencilerinin tamamının Allah inancı konusunda olumlu ve rasyonel bir tavır sergilediklerini, dine olumlu yaklaşıtlarını, bununla birlikte namaz ve oruç gibi ibadetlerin ifasında ilgisiz bir tutum takınmaya daha eğilimli görüldüklerini tespit

etmiştir. Kaymakcan'ın (2007) bulgularına göre lise öğrencilerinin dini pratiklerden özellikle namaz ibadetini ifa etme düzeyleri düşük çıksa da kendilerini inanan bir kişi olarak algılama oranları % 97.8'e ulaşmaktadır. Kaya (1998) ve Şahin'in (1999) üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalara dikkatlice bakılacak olursa, öğrencilerin kullanılan dindarlık ölçeklerinden aldıkları puanların -değişkenlere göre farklılık arz etmekle birlikte- ölçek ortalamasının epey üstünde olduğu rahatlıkla izlenebilir. Atalay'ın (2005) ilköğretim ve lise öğrencilerinin dindarlıklarını karşılaştırdığı araştırma ile Şahin'in (1993) yetiştirme yurtlarında kalan 12-21 yaş arası gençler üzerinde yürüttüğü çalışmanın sonuçları da bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bu noktada şu hususu özellikle vurgulamak gerekir ki, sekülerleşme sürecinde dinin sosyal ve siyasal hayattaki etkinliği azalsa da bireysel bilinç dinî duygulardan arınmamıştır. Esasen Hökeleklî'nin de (2002: 12) belirttiği gibi toplumsal seviyedeki sekülerleşmenin mutlaka bireysel bilinç seviyesinde de gerçekleşeceği gibi bir zorunluluktan bahsedilemez. Zira geleneksel-kurumsal dinî yaşam biçimini terk eden bireyin kendisi için yeni bir dinsel yaşam biçimi arayışı içinde olması doğaldır. Tarihsel veriler göstermektedir ki insan dinsiz yaşayamamakta, -adına ister bireysel dindarlık densin isterse maneviyat- şu veya bu şekilde inançla bağıni sürdürmektedir (Kayıklık, 2006: 163). Nitekim sekülerizasyon sürecinde dinin özellikle mensuplarına kimlik sağlayıcı fonksiyonu devam etmekte, böylece o, gerek dış dünyanın gerekse var oluşun anlamlandırılmasında hâlâ belirleyici bir faktör olmaktadır. Bu durum dinin bireysel ve ruhsal etkisinin canlı bir şekilde devam ettiği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte bireysel etkiler kadar belirgin olmamakla birlikte dinin sosyal ve sosyal psikolojik etkilerinin de belli oranda gücünü koruduğu söylenebilir. Bu da dinin sosyal hayattan da tamamen çekilmediği, yerine ve durumuna göre bazen açık bazen de örtük ve görünmeyen tarzda varlığını sürdürdüğü ve bireyleri etkilemeye devam ettiği şeklinde yorumlanabilir (Luckmann, 2003). Özellikle günlük namaz ibadetinin ifasında yaşanan gerileme dikkat çekici olmakla birlikte Allah'ın varlığının iç dünyada güçlü bir şekilde hissedilmesi dua ve tövbe etme düzeyinin yüksek çıkması (Yapıcı, 2007a) dinin Allah ile kul arasında manevî bir bağ ve vicdanî bir olguya dönüşmeye başladığı şeklinde değerlendirilebilir.

Araştırmada Cevap Aranılan Sorular

1) Modernizasyon sürecinde laikliğin ısrarla vurgulandığı sosyo-politik bir yapıda yetişen üniversiteli gençlerin zihninde "din" ve "İslam" kavramları ne/neler çağrıştırmaktadır?

2) Sekülerizmin dönüştürücü etkisinin en çok hissedildiği yüksek öğretim kurumlarında öğrenim gören gençler için din anlamını ve önemini hangi boyutlarda nasıl devam ettirmektedir?

3) Müslüman Türk toplumu içerisinde sosyalleşme süreci yaşayan gençlerin modernizasyon-sekülerizasyon sürecinden etkilenme biçimleri, onların dini anlama ve anlamlandırma çabalarını etkilemiş midir?

2) Gençlerin “din” ve “İslam” kavramlarına yükledikleri anlamlar özsel (sübstansif) bir karakter mi yoksa işlevsel (fonksiyonel) bir nitelik mi taşımaktadır? Yoksa her iki kavram hem özsel hem de işlevsel açıdan mı değerlendirilmektedir.

Evren ve örneklem

Uygulamaya 17-29 yaş aralığında (ort: 21.08, ss. 1.98) % 43.2'si kız (n=256), % 56.8'i erkek (n= 337) olmak üzere toplam 593 öğrenci katılmıştır. Örneklemin fakülte ve bölümlere göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1: Örneklemin Fakülte/Bölgümlere Göre Dağılımı

	Fakülteler /Bölgümler	n	%
1	Eğt Fak. (Okul Öncesi, Sınıf, Fen ve Sosyal Bilgiler Öğret.)	82	13.8
2	Eğt. Fak. (İngilizce, Fransızca ve Almanca Öğret.)	75	12.6
3	Eğt. Fakültesi (PDR ve Felsefe Grubu Öğret.)	31	5.2
4	Fen-Edebiyat Fakültesi	51	8.6
5	Ziraat Fakültesi	49	8.3
6	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	47	7.9
7	Tıp Fakültesi	31	5.2
8	Mimarlık-Mühendislik Fakültesi	82	13.8
9	İlahiyat Fakültesi (Lisans)	40	6.7
10	İlahiyat Fakültesi (DKAB)	43	7.3
11	Diğer (MYO)	62	10.5
	TOPLAM	593	100.0

Verilerin Toplanması ve Analizi

Anket formlarında “din” ve “İslam” kavramlarının zihinlerde yaptığı çağrışımların en az üç kelime ya da kısa cümleyle izah edilmesi talep edilmiştir. Uygulama Mart-Nisan 2005'te gerçekleştirilmiştir.

“İslam” ve “din” kavramlarıyla ilgili serbest çağrışıma dayalı açık uçlu soruların analizinde şöyle bir yol takip edilmiştir: Öncelikle tüm anket metinleri tek tek incelenerek kümeleme yöntemiyle aynı, benzer ve farklı çağrışımlar tespit edilmiştir. Daha sonra yüzde ve frekans dağılımları yapılmıştır. Ayrıca öğrencilerin kısa ya da uzun cümlelerle her iki soruya verdikleri cevaplar tekrar gözden geçirilmiş ve bunlar arasından seçilen bazı örnekler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

I. Gençlerin “Din” Algısı

Tablo 2'deki verilere göre “din” kavramı duyulduğu zaman gençlerin zihninde çağrışım yapan niteliklerin başında “*iman ve inanç*” (f= 130) gelmektedir. Bunu sırasıyla; “*ruhsal huzur ve manevî mutluluk*” (f= 76), “*Allah ve Allah'a iman*” (f= 74), “*dinî sorumlulukların ifası kapsamında dua ve ibadetler*” (f= 71), “*ihtiyaç, gereklilik, hayatın olmazsa olmazı*” (f= 66), “*Allah'ın bildirdiği kurallar, ilâhî emir ve yasaklar*” (f= 61), “*İslam ve Müslümanlık*” (f= 61), “*Allah ile insan arasındaki ilişki ve Allah'a ulaşmanın yolu*” (f= 47), “*yol gösterici, pusula, rehber*” (f= 43), “*dünya görüşü, hayat felsefesi ve yaşam tarzı*” (f= 40), “*sevgi, saygı ve kardeşlik*” (f= 40), “*Allah'ın taleplerine bağlılık: İtaat ve teslimiyet*” (f= 36), “*kontrol odağı, ilâhî denetim, kötülüklerden koruyucu*” (f= 32), “*kutsala inanç ve bağlılık*” (f= 30), “*bireysel hayatı düzenleyen kurallar*” (f= 28), “*yaşamın anlamı ve amacı*” (f= 28), “*kişinin kendisini emniyet ve güvende hissetmesi*” (f= 24), “*ahlâk ve erdem*” (f= 23), “*peygamberler ve peygamberlere iman*” (f= 23), “*birlik ve beraberlik*” (f= 19), “*ölüm sonrası, kıyamet ve ahiret*” (f= 17), “*dünya ve ahiret mutluluğu*” (f= 16), “*çare, destek ve sığınak*” (f= 16), “*Hıristiyanlık*” (f= 16), “*manevî duygular*” (f= 15), “*hoşgörülü olmak*” (f=15), “*toplumsal hayatı düzenleyen kurallar*” (f= 13), “*adalet ve eşitlik*” (f =12), “*Kur'an-ı Kerim*” (f= 12), “*doğruluk-dürüstlük*” (f= 12), “*kişisel tercih*” (f= 12), “*dogmatiklik, katılık ve bağnazlık*” (f= 11), “*namaz kılmak*” (f= 10), “*insanı boşluk ve yalnızlık hissinden kurtarıcı*” (f= 10) ve “*kültürel değerlerin temeli ve koruyucusu*” (f= 10) şeklinde dillendirilen çağrışımlar takip etmektedir*.

* Tablo da en az 10 kişi tarafından vurgulanan çağrışımlara yer verilmiştir. Vurgulanma frekansı 10'un altına düşen çok sayıda çağrışım vardır. Bunlar: “*yardımseverlik*” (f= 9), “*Yahudilik*” (f= 9), “*cehennem ve ceza*” (f= 8), “*cennet ve mükâfat*” (f= 8), “*Hz. Muhammed*” (f= 8), “*bölünmüşlük ve ayrımcılık*” (f= 8), “*uydurulmuş boş inançlar*” (f= 8), “*doğru ve yanlışın ayırt edilmesi*” (f= 7), “*barış*” (f= 7), “*istismar edilen ve sömürülen*” (f= 6), “*kutsal kitaplar: İncil, Tevrat, Kitab-ı Mukaddes*” (f= 6), “*farklı inançlar ve dinler*” (f= 6), “*inançta içtenlik ve samimiye*” (f= 6), “*kalp temizliği*” (f= 5), “*Allah korkusu*” (f= 5), “*doğayı ve yaratılışı açıklama çabası*” (f= 5), “*ruhsal gıda*” (f= 5), “*insanı diğer*

Tablo 2: "Din" Kavramının Yaptığı Çağrışımlar

	Din...	n= 521	%
1.	İman ve inanç	130	24.95
2.	Ruhsal huzur ve manevi mutluluk	76	14.59
3.	Allah ve Allah'a İman	74	14.20
4.	Dinî sorumlulukların ifası kapsamında dua ve ibadetler	71	13.63
5.	İhtiyaç, gereklilik, hayatın olmazsa olmazı	66	12.67
6.	Allah'ın bildirdiği kurallar, ilâhî emir ve yasaklar	61	11.71
7.	İslam ve Müslümanlık	61	11.71
8.	Allah ile insan arasındaki ilişki ve Allah'a ulaşmanın yolu	47	9.02
9.	Yol gösterici, pusula, rehber	43	8.25
10.	Dünya görüşü, hayat felsefesi, yaşam tarzı	40	7.68
11.	Sevgi, saygı ve kardeşlik	40	7.68
12.	Allah'ın taleplerine bağlılık, itaat ve teslimiyet	36	6.91
13.	Kontrol odağı, ilâhî denetim, kötülüklerden koruyucu	32	6.14
14.	Kutsala inanç ve bağlılık	30	5.76
15.	Bireysel hayatı düzenleyen kurallar	28	5.37
16.	Yaşamın anlamı ve amacı	28	5.37
17.	Kişinin kendini emniyet ve güvende hissetmesi	24	4.61
18.	Ahlâk ve erdem	23	4.41
19.	Peygamberler ve peygamberlere iman	23	4.41
20.	Birlik ve beraberlik	19	3.65
21.	Ölüm sonrası, kıyamet ve ahiret	17	3.26
22.	Dünya ve ahiret mutluluğu	16	3.07
23.	Çare, destek ve sığınak	16	3.07
24.	Hıristiyanlık	16	3.07
25.	Manevî duygular	15	2.88
26.	Hoşgörülü olmak	15	2.88
27.	Toplumsal hayatı düzenleyen kurallar	13	2.50
28.	Adalet ve Eşitlik	12	2.30
29.	Kur'an-ı Kerim ve muhtevasına iman	12	2.30
30.	Doğruluk ve dürüstlük	12	2.30
31.	Kişisel tercih	12	2.30
32.	Doğmatiklik, katılık ve bağnazlık	11	2.11
33.	Namaz kılmak	10	1.92
34.	İnsanı boşluk ve yalnızlık hissinden kurtarıcı	10	1.92
35.	Kültürel değerlerin temeli ve koruyucusu	10	1.92

canlılardan ayıran değerler" (f= 4), "Allah sevgisi" (f= 4), "güzellik yolu" (f= 3), "akıl, bilim ve mantık" (f= 3), "peygamberlerin öğretileri" (f= 3), "oruç tutmak" (f= 3), "melekler ve meleklerin varlığına inanç" (f= 3), "baskı aracı" (f= 3), "örtünme, başörtüsü" (f=2), "cami" (f=2), "Hz. Ali" (f= 2), "hacca gitmek" (f= 1), "Hz. İsa" (f= 1), "Haçlı Seferleri" (f= 1), "zekât vermek" (f= 1), "şeytan" (f= 1), "anne-babadan görenek öğrenilen" (f= 1).

Tablo 2’de kümeleme yöntemiyle belli kategorilerde topladığımız din kavramının gençlerin zihninde yaptığı çağrışımları beş temel grupta mütalaa etmek mümkündür:

1) Dinin Özüne Yönelik Açıklamalar

a) İman ve İnanç

Üniversiteli gençlere göre din öncelikle “*iman ve inanç*” (f= 130) anlamına gelmektedir. Zira verdikleri cevaplar ortaya koymaktadır ki inanç olmadan dinden bahsedilemez. Bu noktada neye inanılacağı meselesi karşımıza çıkmaktadır. Gençlerin bir kısmı bu meseleyi “kutsal” kavramına atıf yaparak çözümlenmek istemekte ve genel bir çerçeve çizerek dini, “*kutsala inanç ve bağlılıkla*” (f= 30) izaha çalışmaktadır. Bir kısım gençler ise inanç objelerini özelleştirerek ifade etmektedir. Onlara göre “din” denince akla “*Allah ve Allah’a iman*” (f= 74) gelmektedir. Buna işaret eden oldukça zengin ifade biçimlerinin olduğunu söylemek durumundayız. Dinin “*bir yaratıcının varlığına iman edilmesi*” şeklinde tanımlanması özellikle dikkat çekmektedir. Ayrıca dinin “*insan ile Allah arasındaki ilişki ve Allah’a ulaşmanın yolu*” (f= 47) olarak kavramlaştırılması da inancın insan ile Allah arasında ruhsal bir ilişkiyi beraberinde getirdiği, “*içtenlik ve samimiyet*”le (f= 6) inanıp bağlanıldığı zaman da söz konusu ilişkinin Allah’a ulaşmayı kolaylaştırdığı vurgulanmaktadır. Dini “*inanan ile inanılan varlık arasındaki ilişkiler*” (PDR, Erkek Yaş: 22) bütünü olarak tanımlayan bir öğrenci bu ifadeyle dinin insan ile Allah arasındaki ilişkilerden müteşekkil olduğunu söylerken, bir başka öğrenci: “*Din, insanın kutsal ile kurduğu içsel ve derin bir ilişkidir. Bu ilişki hiçbir şekilde müdahale kaldıramaz. Bu ilişki saygı görmek ister*” (DKAB, Erkek, Yaş: 22) diyerek söz konusu ilişkinin kişiye özel ve dokunulamaz bir tercih olduğunu vurgulamaktadır.

Bununla birlikte dinin müesses bir şekil almasında önemli bir işlev üstlenen “*peygamberler ve peygamberlere iman*” (f= 23) meselesine atıf yapılmaktadır. Daha veciz bir şekilde dini “*peygamberlerin öğretileri*” (f= 3) biçiminde açıklama tarzına da rastlanmaktadır. “*Hz. Muhammet*” (f= 8) ve “*Hz. İsa*” (f= 1) isimleri de hem “*peygamberlere iman*” hem de “*peygamberlerin öğretileri*” kapsamında değerlendirilebilir.

Kuşkusuz “*Allah*” ve “*peygamber*” kavramları dinin ne olduğunu izahta önemli bir değere sahiptir. Ancak Allah ile peygamber arasındaki ilişki *vahiy* ve *mesajlara* tamamlanmakta, bu da kutsal kitaplara iman meselesini gündeme getirmektedir. Zira “din” denince “*Kur’an-ı Kerim ve Kur’an’da bildirilenlere iman*” (f= 12) akla gelmesi, dinin sadece ve basitçe yaratıcı varlığa inançtan ibaret olmadığını gösterir mahiyettedir. Ayrıca inanç

objesi olarak ifade edilmese de din kavramının diğer kutsal kitapları çağrıştırmaları -*Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, İncil*- (f=6) müesses bir dinin Allah, peygamber ve vahiy ile şekilleneceği düşüncesini akla getirmektedir

Bilindiği üzere “*yeniden diriliş ve ahiret günü*” dinlerin hem mensuplarını inanca davet etmesinde işlevsel bir değere sahiptir hem de onların ölümsüzlük arzularına cevap verici niteliktedir. Bu bağlamda dinin hem “*ölüm sonrası, kıyamet ve ahiret*” (f= 17) hem de yine bunlarla ilişkili “*cennet-mükâfat*” (f= 8) ve “*cehennem-ceza*”yı (f= 8) çağrıştırdığı görülmektedir.

Vurgulanma frekansı çok düşük olmakla birlikte “*melekler ve meleklerle iman*” (f= 3) ile “*şeytan*” (f= 1) çağrışımları metafizik varlıkların kabul ve tasdik edilmesi anlamında yapısal olarak dine özsel yaklaşımlar arasında değerlendirilebilir.

b) Emir ve Yasaklar

Gençlere göre din, sadece “*iman ve inanç*”tan müteşekkil değildir. Zira bir inanç sisteminin din haline gelebilmesi için “*Allah’ın bildirdiği çeşitli kuralların, yani ilâhî emir ve yasakların*” (f= 61) bulunması gerekir. Çünkü gençler “*Allah*”, “*peygamber*” ve “*kutsal kitap*” üçgeninde tanımlamaya çalıştıkları dinde insanların hem iman ve ibadet hayatlarına yönelik hem de onların ahlâkî davranışları başta olmak üzere bireysel ve sosyal hayatlarını düzenlemeye ilişkin pek çok talebin yer aldığı kanısındadırlar.

c) İtaat ve Teslimiyet

Gençlerin dini; “*inanç*” ve “*ilâhî emirler-yasaklar*” şeklinde tanımlamaya çalışması hem inanılan varlığa hem de onun koyduğu kurallara bağlı bir hayatı, yani “*itaat ve teslimiyet*” beraberinde getirmektedir (f= 36). Bu ifadeleriyle gençler dini bir yandan genel anlamda ilâhî taleplere uygun yaşamayla ilişkilendirirken bir yandan da söz konusu ilâhî taleplerin neler olduğunu daha da özelleştirerek “*dinî sorumlulukların ifası kapsamında yapılan dua ve ibadetlere*” (f= 71), dahası İslamî ibadet biçimlerinden “*namaz kılmak*” (f= 10), “*oruç tutmak*” (f= 3), “*hacca gitmek*” (f= 1) ve “*zekât vermeye*” (f= 1) vurgu yapmaktadırlar.

Dini “*Allah’a imanın esas olduğu fakat farklı ibadet şekilleri içeren inanç sistemi...*” (Fen Edebiyat Fak., Yaş: 22) olarak tanımlayan bir kız öğrenci hem inanç hem de ibadet boyutuna dikkat çekmektedir.

2) Dinin Olumlu İşlevlerini Ön Plana Çıkaran Açıklamalar

Gençlerin açıklamaları sadece dinin “ne”liğine ya da ne olduğuna yönelik değildir. Bununla birlikte onların dinin birey ve toplum hayatı üzerinde icra ettiği fonksiyonlara sıklıkla atıf yaptıkları görülmektedir. Kuşkusuz bu fonksiyonlar yapısal olarak dinin özünü temsil eden “iman ve inanç”, “emir ve yasaklar”, “itaat ve teslimiyet”in doğal sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. *“İnsanların varlıklarını devam ettirebilmeleri için bir olguya inanmaları ve teslimiyet göstermelerine din denir”* (Ziraat Fak., Kız, Yaş: 20) diyen bir öğrenci bu ifadeyle bir yandan dinin işlevine atıf yaparken bir yandan da söz konusu işlevin inanç ve teslimiyetle gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Kuşkusuz dinler inananlar üzerinde, onların bireysel ve sosyal hayatlarının şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir. Çünkü, beraberinde getirdiği Allah ve insan anlayışı ile mensuplarına bir dünya görüşü kazandıran dinler bireylere hem dünya hayatını nasıl yaşayacaklarını bildirmekte hem de onlara “gerçekliğin” nasıl yorumlanması gerektiğine dair bir algı çerçevesi sunmaktadır.

a) Dinin Bireysel İşlevleri

Gençlere göre din *“bireysel hayatı düzenleyen kurallar”* (f= 28) içermektedir. Bu kurallarla insana *“yol gösterici, pusula ve rehber”* (f=43) olan din *“doğru ve yanlışın ayırt edilebilmesini”* (f= 7) sağlamaktadır. Bir öğrenci (Sınıf Öğt. Böl., Erkek Yaş: 21) tarafından: *“Din, Allah’ın insanlara rehberlik etmek amacıyla göndermiş olduğu ilâhî bir inanç sistemidir.”* şeklinde ifade edilen bu durum aynı zamanda dinin *“kontrol odağı, ilâhî denetim ve kötülüklerden koruyucu”* (f= 32) işlevleriyle de yakından ilişkilidir. *“Din, insanoğlunun başıboşluğunu engelleyen ve onu doğruya yönlendiren yoldur.”* (İng Öğt. Böl. Erkek, Yaş: 20) diyen bir başka öğrenci de aynı işleve dikkat çekmektedir. Bu veriler göstermektedir ki onlar dinin hâlâ insanı yönlendiren ve ona neyi, nasıl yapması gerektiğini bildiren ilâhî kurallar bütünü olduğuna inanmaktadırlar. Bu da bireyin gündelik hayatında dinin hâlâ etkisini devam ettirdiği, dahası ettirmesi gerektiğinin arzulandığı anlamına gelmektedir.

Dinin belki de tarihsel süreçte en çok dikkati çeken özelliği yaratılışı ve varlık problemini açıklama hususunda inananlara oldukça ikna edici cevaplar sunmasıdır. Bu durum gençler tarafından az da olsa vurgulanmakta ve onların dini *“doğayı ve yaratılışı açıklama çabası”* (f= 5) ve *“yaşamın anlamı ve amacı”* (f= 28) şeklinde nitelendirdikleri görülmektedir.

Gençlerin verdikleri cevaplara bakılacak olursa, dinin bireysel işlevleri arasında en çok dikkati çeken kişiye “*ruhsal huzur ve manevi mutluluk*” (f= 76) vermesidir. Kuşkusuz bu durum yine dinin insanı “*boşluk ve yalnızlık hissinden kurtarıcı*” (f= 10) özelliğiyle yakından ilişkilidir. Dinin “*çare, destek ve sığınak*” (f= 16) olarak algılanması da yine bu kapsamda değerlendirilebilir.

Anlaşıldığı kadarıyla burada ayrı ayrı söz konusu edilen işlevler “*dünya ve ahiret mutluluğunu*” (f =16) beraberinde getirmektedir. Bireysel işlevler olarak aktardığımız hususlar öncelikle dünyevî mutluluğun teminine yönelikken, dinin özü ile ilgili açıklamalarda vurgulandığı üzere inanç, ibadet ve teslimiyet uhrevî mutluluğu temine yöneliktir.

b) Dinin Sosyal İşlevleri

Gençlerin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla onlar dinin az da olsa sosyal işlevlerinin hâlâ devam ettiği kanısındadırlar. Bu bağlamda bir kısım gençler için din, “*toplumsal hayatı düzenleyen kurallar*” (f= 13) anlamına gelmektedir. Din, bu işlevinin bazen sebebi bazen de sonucu olarak “*kültürel değerlerin temeli ve koruyucusu*” (f= 10) haline gelmektedir. Bu durum bir öğrenci tarafından: “*Din toplumun beynidir. Toplumun örfü, âdeti, geleneği, değerleri, kısaca kültür bireylere din vasıtasıyla kazandırılır*” (Felsefe Grubu Öğt. Erkek, Yaş:20) şeklinde dile getirilmektedir. Bununla birlikte grup oluşturucu fonksiyonuyla dinin mensuplarına birlik-beraberlik şuuru kazandırdığı ve mensuplarını belli hedefler ve gayelerde birleştirerek onları “*ümme*” veya “*müminler cemaat*” gibi isimlerle adlandırılan bir yapıda birleştirdiği söylenmektedir (f= 19).

c) Dinin Sosyo-Psikolojik İşlevleri

Beraberinde getirdiği Tanrı tasavvuru, dünya görüşü, fert ve toplum anlayışı ile insanın bireysel ve sosyal hayatını düzenleyen ya da düzenlemeye gayret eden dinler özellikle insanlar arası ilişkilerin yönünü ve niteliğini de belirleyebilmektedir. Bu bağlamda din denince “*sevgi, saygı ve kardeşlik*” (f= 40), “*hoşgörülü olmak*” (f= 15), “*yardımsızlık*” (f= 9) ve “*barış*”ın (f= 7) akla gelmesi iki şekilde değerlendirilebilir: *Birincisi*, bu tür ifadeler temenni bildirmektedir. Yani dinler mensuplarına burada bahsi geçen olumlu nitelikleri kazandırmalı ve barış içinde bir dünyanın kurulmasını temin etmelidir. *İkincisi* ise bu tür ifadeler kabul edilen gerçekliğin yansımaları olarak algılanmaktadır. Yani din olgusu temelde böyle bir fonksiyona sahip olduğu için doğal olarak insanlar arasında sevgi, saygı, kardeşlik, hoşgörü ve barışın tesisini mümkün kılmaktadır.

Görüleceği üzere din denince gençler sadece dinin özünü tanımlamaya yönelik nitelikleri değil, aynı zamanda inancın birey ve toplum üzerinde yaptığı etkileri de ön plana çıkartmaktadırlar. Muhtemelen icra ettiği işlevlerden dolayı üniversiteli gençler dini “*ihtiyaç, gereklilik ve hayatın olmazsa olmazı*” (f= 66) şeklinde algılama eğilimi göstermektedir. Hatta bir öğrenci bu durumu; “*din, yeme içme gibi tabii bir ihtiyaçtır.*” (Tıp Fak., Erkek, Yaş: 19) diyerek izah etmektedir. Bir başka öğrenci ise dinin birey için önemini: “*Yaşam içinde Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi vardır. Din o hiyerarşi basamakları gibi insan için gereklidir.*” (İİBF, Kız, Yaş: 21) diyerek dile getirmektedir.

3) Ahlâkî Vurgular

Dinin işlevleri ve etkileri kapsamında değerlendirilebilecek hususlardan birisi de ahlâktır. Din denince gençlerin bir kısmının aklına “*insanı diğer canlılardan ayıran değerler*” (f= 4) gelmektedir. Çünkü bu değerler -dinin bireysel işlevlerinde de belirtildiği üzere- insanlara *doğru ve yanlışın ayırt edilmesini* (f= 7) sağlayan bir kavrayış sunmakta, böylece hem *toplumsal hayatı düzenlemekte* (f= 13) hem de *kültürel değerleri oluşturarak onların koruyuculuğunu yapmaktadır* (f= 10). Buna bir de dinin “*kontrol odağı, ilâhî denetim ve bireyi kötülüklerden koruyucu*” (f= 32) işlevi eklenince karşımıza “*ahlâk ve erdem*” (f= 23) meselesi çıkmaktadır. Gençler tarafından: “*Din ahlâktır.*” “*Erdemli olmaktır.*” “*Ahlâkın güzelleştirilmesidir.*” vb. şekillerde dile getirilen bu husus göstermektedir ki, onlar din ile ahlâk arasında sıkı bir ilişki olduğu kanaatindedir. “*İnsanlara doğru ve yanlış öğreten din ruhu kötülüklerden arındırır ve insanın insan gibi yaşamasını sağlar.*” (İİBF, Yaş: 21) diyen bir kız öğrenci ile “*Din hayatıma çeki düzen vermeme sağlayan, attığım adımlarda beni yönlendiren, içsel olarak beni denetleyen bir olgudur.*” (İng Öğt. Yaş: 23) diyen bir erkek öğrenci bu yaklaşımlarıyla dinin ilâhî denetim rolünü açıkça vurgulamaktadır. Dinden “*insanın iç temizliğinin davranışlarına, huylarına, karakterine ve düşündüklerine yansımaları*” (İng Öğt. Yaş: 20) anlayan bir kız öğrenci ise bu ifadesiyle din-ahlâk ilişkisini veciz bir şekilde özetlemektedir.

4) Müesses Dinlere Yapılan Atıflar

Verilen cevaplar göstermektedir ki, gençler arasında din kavramı “*müesses dinleri*” çağrıştırmaktadır. Bu bağlamda en çok vurgulanan din, gençlerin de mensubu bulunduğu “*İslam-Müslümanlık*”tır (f= 61). Bu husus genellikle “*İslam*”, “*İslamiyet*”, “*Müslümanlık*”, “*dinimiz*”, “*Allah’ın gönderdiği son din*” vb. ifadelerle dile getirilmektedir. Ancak onlar din denince sadece İslam’ı anlamamakta, vurgulanma frekansı düşük olmakla birlikte diğer

müesses dinleri de hesaba katmaktadırlar. Bu bağlamda *Hıristiyanlık* (f= 16) ve *Yahudiliğe* (f= 9) de atf yaptıkları görülmektedir. Din kavramının etrafında İslam, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin vurgulanması oldukça önemlidir. Zira bu durum ortaya koymaktadır ki, gençler din deyince kurumsal dini anlamaktadır. Dinin özüyle ilişkili açıklamalarda da izleneceği üzere gençlerin inanç, ibadet ve teslimiyet üzerinde ısrarla durması onlara göre herhangi bir inancın ya da sadece kutsala bağlılığın din kategorisinde değerlendirilemeyeceği anlamına gelebilir. Hatta “*peygamberler ve peygamberlere iman*” (f= 23) ile “*peygamberlerin öğretilerine*” (f= 3) yapılan vurgular içerik açısından müesses dinleri çağrıştıran mahiyettedir.

5) Dine Olumsuz Bakış

Gençler arasında az da olsa din olgusuna olumsuz ve eleştirel bir bakışın var olduğu görülmektedir. En dikkat çekici eleştiri dinin özüne yönelik yapılmakta ve o, “*uydurulmuş boş inançlar*” (f= 8) bütünü şeklinde değerlendirilmektedir. Bu noktada din, “*insanların sığınmak için uydurdıkları bir yalan*” (Sınıf Ögt., Kız, Yaş: 22) ve “*insanın kendini aciz hissedip bir şeylere tapınması sonucu ortaya çıkmış hayalî bir kurum*” (Tıp Fak. Kız, Yaş: 22) olarak nitelendirilmektedir. Dahası bir öğrenci (İng Ögt., Erkek, Yaş: 23) “*dinin ihtiyaç olmadığı bir dünyanın sağlıklı bir dünya*” olduğunu söylemektedir.

Dinin olumsuz işlevleri kapsamında bir yandan mensuplarına “*dogmatiklik, katılık ve bağnazlık*” (f= 11) kazandırdığı ifade edilirken bir yandan da bizzat onun dogmatik ve katı bir karaktere sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu durumu bir öğrenci (Fen Bil. Ögrt., Erkek, Yaş: 22): “*Din, yüce ve kutsal olduğuna inanılan bir varlıktan geldiği kabul edilen, bu sebeple mutlak doğru sayılan dogmatik ve kalıplaşmış düşünce şeklidir.*” biçiminde dile getirmektedir. Gerek dinin gerekse din mensuplarının söz konusu olumsuz niteliklerinden dolayı dinin bir “*baskı aracı*” (f= 3) olarak kullanıldığı yönünde tenkitlere de rastlanmaktadır. Bu bağlamda “*din insanların hâkimiyet altına alınması ve kontrol edilmesi için çıkarılmış saptırmalardır.*” diyen bir öğrencinin (Adana Sağlık MYO, Erkek, Yaş: 20) adeta Marksist bir bakış açısıyla dini eleştirdiği görülmektedir.

Dinin olumsuz işlevleri arasında mezhepleşme, çatışma ve savaşları davet eden yapısıyla “*bölünmüşlük ve ayrımcılığı*” (f= 8) tetiklediği ifade edilmekte, hatta bir öğrenci (Mim.-Müh. Fak., Kız, Yaş: 20) Sünnilik ve Alevilik şeklinde bölünme ve ayrımcılığı özellikle vurgularken, bir başkası da (İİBF, Erkek, Yaş: 21) din savaşları kapsamında *Haçlı Seferlerini* (f= 1) hatırlatmaktadır.

Din denince akla gelen olumsuzluklardan birisi de onun siyasal, sosyal ve bireysel fayda kazanmak için istismar edilmesi ve sömürülmesidir (f= 6). Bu durum bir öğrenci: “Aklıma ilk gelen dinin politikacılar tarafından kendi amaçları ve çıkarları için kullanılmasıdır. Böylece insanlar arasında din kullanılarak bir bölünme ve parçalanma yaratılmaktadır” (Felsefe Grubu Öğt., Erkek, 23) diyerek eleştirmektedir. Görüleceği üzere burada tenkit edilen din değil, dinin insanlar tarafından din dışı arzulara ulaşma vasıtası olarak kullanılmasıdır. Dolayısıyla bu eleştiriler yapısal olarak dinin özüne değil dindarlara ya da dindar görünenlere yöneliktir.

II. Gençlerin “İslam” Algısı

Tablo 3: “İslam” Kavramının Yaptığı Çağrışımlar

	İslam...	n= 572	%
1	Huzur ve mutluluk yolu, huzura ulaştırıcı tek yol	124	21.68
2	Allah ve Allah'a iman	112	19.58
3	Hz. Muhammet, Peygamberimiz, Allah Resülü	102	17.83
4	Sevgi, saygı ve kardeşlik	102	17.83
5	Kur'an-ı Kerim ve muhtevasına inanmak	69	12.06
6	İnanığımız dinin adı, Müslümanlık	60	10.49
7	Allah'ın taleplerine bağlılık, itaat ve teslimiyet	59	10.31
8	Hoşgörü, en hoşgörülü	57	9.97
9	Adalet ve eşitlik	53	7.27
10	Barış	52	9.09
11	Doğruluk ve dürüstlük	51	8.92
12	Son din, en son din	48	8.39
13	Ahlâk ve erdem	38	6.64
15	Hak din, tek gerçek din	27	4.72
16	Dinî sorumlulukların ifası, dua ve ibadet	27	4.72
17	Doğru yolu gösterici, en doğru yolu gösteren	26	4.55
18	Tevhit, Allah'ın varlığı ve birliği	25	4.37
19	Allah'ın Hz. Peygamber (Hz. Muhammed) aracılığıyla gönderdiği din	24	4.20
20	Namaz kılmak	24	4.20
21	Güzel din, dinlerin en güzeli	24	4.20
22	Emniyet ve güven içinde olmak, insana güven /emniyet veren tek din	23	4.02
23	Akil, mantık ve bilim dini, akla en uygun, en mantıklı din	23	4.02
24	Toplumsal huzur ve düzen	22	3.85
25	Esenlik ve kurtuluş, kurtuluşun tek yolu	21	3.67
26	İdeoloji, dünya görüşü, hayat felsefesi	19	3.32
	İslam...	n= 572	%

27	Kıyamet günü ve ahrete iman	19	3.32
28	Birlik beraberlik	17	2.97
29	İnsanlara iyilik yapma, yardımseverlik ve cömertlik	17	2.97
30	Hayatın anlamı ve varlık sebebi	16	2.80
31	En mükemmel, en ideal din	16	2.80
32	Allah'ın bildirdiği kurallar, ilâhî emir ve yasaklar	16	2.80
33	İnsanca yaşamın kılavuzu	15	2.62
34	Hz. Muhammedi sevmek ve izinden gitmek	14	2.45
35	Kolaylık dini, yaşaması en kolay din	14	2.45
36	Nefsi arzulardan, günah ve kötülükten korunma	13	2.27
37	Cennet	12	2.10
38	Evensel bir dünya nizamı	12	2.10
39	Temizlik	11	1.92
40	Şefkat ve merhamet	11	1.92
41	Sonsuzluk ve ebedi hayatın teminatı	10	1.75
42	Dünya ve ahiret mutluluğu	10	1.75

Tablo 3'te gençlerin "İslam"dan ne anladıkları yer almaktadır. Onlara göre İslam öncelikle "huzur ve mutluluk yoludur" (f= 124). Bunu ise sırasıyla; "Allah ve Allah'a iman" (f= 112), "Hz. Muhammed, Peygamberimiz, Allah'ın resulü" (f= 102), "sevgi, saygı ve kardeşlik" (f= 102), "Kur'an-ı Kerim ve muhtevasına inanmak" (f= 69), "inandığımız dinin adı, Müslümanlık" (f= 60), "Allah'ın taleplerine bağlılık, itaat ve teslimiyet" (f= 59), "hoşgörü, en hoşgörülü" (f= 57), "adalet ve eşitlik" (f= 53), "barış" (f= 52), "doğruluk ve dürüstlük" (f= 51), "son din, en son din" (f=48), "ahlâk ve erdem" (f= 38), "dostluk ve kardeşlik" (f= 29), "hak din, tek gerçek din" (f= 27), "dinî sorumlulukların ifası, dua ve ibadet" (f= 27), "doğru yolu gösterici, en doğru yolu gösteren" (f= 26), "Tevhit: Allah'ın varlığı ve birliği" (f= 25), "Allah'ın Hz. Peygamber (Hz. Muhammed) aracılığıyla gönderdiği din" (f= 24), "namaz kılmak" (f= 24), "güzel din, dinlerin en güzel" (f= 24), "emniyet ve güven içinde olmak, insana güven /emniyet veren tek din" (f= 23), "akıl, mantık ve bilim dini, akla en uygun, en mantıklı din" (f= 23), "toplumsal huzur ve düzen" (f= 22), "esenlik ve kurtuluş, kurtuluşun tek yolu" (f=21), "ideoloji, dünya görüşü, hayat felsefesi" (f= 19), "kıyamet günü ve ahirete iman" (f= 19), "birlik-beraberlik" (f= 17), "insanlara iyilik yapma ve yardımseverlik" (f= 16), "hayatın anlamı ve varlık sebebi" (f= 16), "en mükemmel en ideal din" (f= 16), "Allah'ın bildirdiği kurallar: emirler ve yasaklar" (f= 16), "insanca yaşamın kılavuzu" (f= 15), "Hz. Muhammedi sevmek ve izinden gitmek" (f= 14), "kolaylık dini" (f= 14), "nefsi arzulardan günah ve kötülüklerden korunma" (f= 13), "temizlik" (f= 11), "şefkat ve merhamet" (f= 11), "sonsuzluk ve ebedi hayatın teminatı" (f=

10) ve “dünya ve ahiret mutluluğu” (f= 10) başta olmak üzere vurgulanma frekansı 10’un altına düşen pek çok çağrışım takip etmektedir*.

Gençlerin zihninde “İslam”ın yaptığı çağrışımlar sekiz grupta ele alınabilir:

1) Dinsel Etnosantrizmi Ön Plana Çıkaran Söylemler

İfadelerinden anlaşıldığı kadarıyla gençler İslam’ın en iyi, en gerçek, en doğru, en mükemmel ve en güzel din olduğu hususunda ısrarlıdır. Bu bağlamda onlar İslam’ı “son din, en son din” (f= 48), “hak din, tek gerçek din” (f= 27), “bozulmamış, değişime uğramamış ve aslını korumuş (tek) din” (f=7) “semavî din, ilâhî din” (f=7), “doğru yolu gösterici, en doğru yolu gösteren” (f= 26), “güzel din, dinlerin en güzel” (f = 24) “en mükemmel, en ideal din” (f= 16), “inanılması gereken tek din” (f= 4), “fıtrata (en) uygun bir din” (f= 3), “kolaylık dini, yaşaması en kolay din” (f= 14), “bütün peygamberlerin getirdiği dinlerin ortak adı” (f= 2), “huzur ve mutluluk yolu, huzura ulaştıran tek yol” (f= 124), “hoşgörü, en hoşgörülü” (f: 57), “emniyet ve güven içinde olmak, insana güven /emniyet veren tek din” (f= 23), “akıl, mantık ve bilim dini, akla en uygun, en mantıklı din” (f= 23), “sevginin ve aklın bulunduğu tek din” “esenlik ve kurtuluş, kurtuluşun tek yolu” (f= 21) ve “insanlığı kurtaracak tek çare” (f= 4)

* Tablo 3’te yer almamakla birlikte vurgulanma frekansı 10’un altına düşen çağrışımlar: “Allah’a ulaşma vasıtası (f= 9), “asıl İslam ve yozlaştırılmış İslam” (f= 8), “örtünme, başörtüsü” (f= 7), “samimiyet ve içtenlik (f=7), “semavî din, ilâhî din” (f= 7), “oruç tutmak” (f= 7), “ihtiyaç ve gereklilik” (f=7), “bozulmamış, değişime uğramamış ve aslını korumuş” (f=7), “cehennem” (f=7), “kalp temizliği” (f=5), “çalışmak” (f=5), “Allah sevgisi” (f= 4), “ezan” (f= 4), “insanlığı kurtaracak tek çare” (f= 4), “inanılması gereken tek din” (f= 4), “Peygamberlere iman” (f= 4), “ruhun gıdası” (f= 4), “meleklerle inanmak” (f= 4), “katı kuralları bulunan yaşanması zor bir din” (f= 4), “irtica ve gericilik” (f= 4), “tevekkül ve kadere iman” (f= 4), “cihat” (f= 3), “fıtrata (en) uygun bir din” (f= 3), “cevapsız kalmış soruların cevabı” (f= 3), “baskı, dayatma, zorbalık” (f= 3), “eleştirilere kapalı dogmatik bir din” (f= 3), “başkalarının hakkına özen göstermek” (f= 3), “medeniyet, medeniyet projesi, medeniyet inşacısı” (f= 3), “Kabe” (f= 3), “kelime-i tevhit” (f= 3), “kelime-i şahadet” (f= 3) “savaşlar ve yıkımlar” (f= 3), “sabır” (f= 2), “takva” (f= 2), “bütün peygamberlerin getirdiği dinlerin ortak adı” (f= 2), “cami” (f= 2), “Allah korkusu” (f= 2), “affedicilik” (f= 2), “ileri görüşlülük” (f= 2), “Hacca gitmek” (f= 2), “faizin haramlığı ve faizsiz ekonomi” (f= 2), “çağdaşlık ve ilerlemecilik” (f= 2), “insanlığa faydalı olmak” (f= 2), “zekat vermek” (f= 1), “Hz. Ali” (f= 2), “kadınların dışlandığı bir sistem” (f= 2), “Mekke” (f= 2), “hilâl” (f= 2), “günümüze uymayan talepler içermekte” (f= 2), “başarısızlık” (f= 1), “dört evlilik” (f= 1), “Batı hayranlığı” (f= 1), “Besmele” (f= 1), “Cuma” (f= 1), “demokratik” (f= 1), “İran” (f= 1), “istişare” (f= 1), “kimlik” (f= 1), “modern değerlerle çatışma” (f= 1), “laiklikle uyumlu” (f= 1), “şeriatçı söylemler” (f= 1), “tutuculuk” (f= 1), “Usame b. Laden” (f= 1), “Yayılmacılık” (f= 1), “sakallı erkekler” (f=1), “kara çarşafli kadınlar” (f= 1), “sevginin ve aklın bulunduğu tek din” (f= 1).

olarak vasıflandırmaktadırlar. Tüm anket metinleri içerisinde etnosantrik ifadeleri ön plana çıkaran yaklaşık 300 (% 52.45) çağrışım mevcuttur. Bu da onların İslam algısının sadece deskriptif bir tanımlama değil, içten gelen bir benimsemeye yapıldığını ortaya koyar mahiyettedir. İslam'ı "*gerçek, doğru ve güzel olan her şeyi kucaklayan tek din*" olarak niteleyen bir öğrenci (Sınıf Öğt., Erkek, Yaş: 21) bu sözüyle etnosantrik yaklaşımları vezir bir biçimde özetlemektedir.

Eleştirel mahiyette ifade edilen "*asıl İslam ve yozlaştırılmış İslam*" (f= 8) ayırımına gelince burada İslam'ın özü ile tarihsel süreçte aldığı şeklin birbirinden ayrılarak değerlendirildiği, eleştirinin İslam'ın aslına değil algılanma ve yaşanma biçimine yönelik olduğu görülmektedir. Nitekim bir öğrenci (Sınıf Öğt. Erkek, Yaş: 22) gayet açık bir ifadeyle: "*Asıl yüce İslam ile şimdiki yozlaştırılmış İslam aklıma geliyor. Çünkü bu köprüyü sürekli geçmek istemişimdir, fakat köprünün çürüklüğünden dolayı sürekli düşmüşüm.*" diyerek hem İslam'ın söz konusu iki farklı boyutuna dikkat çekmekte, hem de bireysel olarak kendisinin bu ikilemi bir türlü aşamadığını dramatik bir şekilde dile getirmektedir. "*İnsanların doğru anlayamadığı ya da doğru dürüst anlatılamayan*" (Sınıf Öğt. Kız, Yaş: 19), "*Günümüzde çok kişi tarafından saptırılan, çok kişi tarafından da reddedilen son din*" (İng Öğt.. Erkek, Yaş: 22), "*Semavî dinlerden biri... Doğru anlaşıldığı ve hurafelerden arındırıldığı takdirde en güzel din*" (İİBF, İstatistik, Erkek, Yaş: 20) şeklinde ifade edilen görüşleri de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

2) Hayat Felsefesi ve Yaşama Biçimi Olarak Müslümanlık

İslam denince en çok çağrışım yapan niteliklerden birisi de "*inandığımız dinin adı, Müslümanlık*" (f= 60) gelmektedir. Bununla birlikte verdikleri cevaplar analiz edilecek olursa görülecektir ki, onlar İslam'ı sadece iman ve ibadet esaslarından müteşekkil bir din olarak algılamamakta, aynı zamanda onun evrensel bir dünya nizamı (f= 12), Allah'ın buyruklarının, Kur'an'ın mesajlarının ya da Hz. Muhammed'in taleplerinin merkeze alındığı bir "*ideoloji, dünya görüşü ve hayat felsefesi*" olarak değerlendirmektedirler (f= 19). İslam'ın "*insanların dünya ve ahirette mutluluğa ulaşabilmeleri için siyasî, iktisadî ve sosyal kuralların Allah'a endekslenmesi*" (Sınıf Öğr. Erkek, Yaş: 22) ve "*Allah'ın egemenliğinin bütün hayatımızı kapladığı en mükemmel sistem*" (Mim.-Müh. Fak., Yaş: 25) olarak algılanması İslamiyet'in insanlığa sunduğu Allah ve insan anlayışının nevi şahsına münhasır bir dünya görüşünü beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır. Hatta bazı gençler tarafından "*insanca yaşamının kılavuzu*" (f= 15) olarak kabul edilen İslam'ın bir medeniyet projesi ya da medeniyet inşacısı (f= 3) olarak algılandığı da görülmektedir.

3) İslam'ı Yapı ve Muhteva İtibariyle Tanımlamaya Yönelik Açıklamalar

a) İslam'ı Temsil Eden Üç Temel Kavram: "Allah", "Hz. Muhammet" ve "Kur'an-ı Kerim"

Gençlerin İslam kavramına yaptığı vurgular arasında en çok dikkati çekenler arasında "Allah ve Allah'a iman" (f= 112) gelmektedir. İslam'ın *tevhidi, yani Allah'ın varlığı ve birliğini* (f= 25) çağrıştırması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Eğer her iki husus birlikte düşünülürse vurgulanma frekansı itibariyle Allah ve Allah'ın birliğine iman en çok vurgulanan madde olarak karşımıza çıkmaktadır (f= 137). Yine "Allah'ın ...gönderdiği din" (f= 24), "Allah'ın bildirdiği kurallar" (f=16) ve "Allah'ın taleplerine bağlılık ve teslimiyet" (f= 59) "Allah'a ulaşma vasıtası" (f= 9), "Allah sevgisi" (f= 4) ve "Allah korkusu" (f=2) vurguları da hesaba katılacak olursa "Allah" kavramının vurgulanma frekansı 251'e (% 43.88) ulaşmaktadır. Bu, şu anlama gelmektedir. İslam denince zihinlerde yapan ilk ve temel çağrışım; "var ve bir olan Allah'a imandır."

İslamiyeti tanımlarken "Hz. Muhammed, Peygamberimiz ve Allah'ın Resülü" (f= 102) ifadeleri de en çok çağrışım yapan vurgular arasındadır. Buna bir de "Hz. Muhammedi sevmek ve izinden gitmek" (f= 14) ile birlikte "Allah'ın Hz. Peygamber (Hz. Muhammed) aracılığıyla gönderdiği din" (f= 24) maddeleri de eklenirse (Toplam f= 140; % 24.48) gençlerin İslam tanımlamasında Hz. Muhammed figürünün merkezî bir konuma sahip olduğu rahatlıkla görülebilir. Ancak onunla ilgili olarak "peygamber", "resul" ve "nebi" ifadelerinin ısrarla vurgulanması Hz. Muhammed'in din kurucusu değil, Allah'ın varlığını, birliğini ve taleplerini insanlığa aktaran bir elçiden ibaret olduğu düşüncesini çağrıştırmaktadır.

Allah ile Hz. Muhammed arasındaki ilişkiyi sağlayan ya da bütünleyen ise Kur'an-ı Kerim'dir (f=69). Esasen "Allah'ın talepleri..." (f= 59) ve "Allah'ın bildirdiği kurallar: İlahî emirler ve yasaklar" (f= 16) Kuran-ı Kerim ile ilişkilidir. Zira gençler birbirine benzer ifadelerle Allah'ın taleplerinin, emir ve yasakların Kur'an'da bildirildiği ya da yazılı olduğunu söylemektedirler.

Allah, Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim kavramlarının vurgulanma sıklığı ve belirgin şekilde öne çıkması gençlerin İslam'ı Allah'ın Hz. Peygamber vasıtasıyla insanlığa yaptığı çağrı olarak algıladığı şeklinde değerlendirilebilir.

b) Allah'ın Müslümanlardan Talepleri ve İslam'ın Şartları

Gençlerin bir kısmı Allah'ın Müslüman'dan talep ettiği yaşam şeklini "*ilâhî emir ve yasaklar*" (f= 16) biçiminde genel ifadelerle dile getirirken bir kısmı ise "*Allah'ın taleplerine bağlılık, itaat ve teslimiyet*" (f= 59) ile birlikte "*dinî sorumlulukların ifası kapsamında dua ve ibadet*" (f=27) vurgusunu öne çıkartmaktadır. Nitekim bazı gençler de bunların neler olduğunu söylemektedir. Bu kapsamda en çok dikkati çeken ibadet "*namaz kılmaktır*" (f =24). Bunu ise "*oruç tutmak*" (f=7), "*Hacca gitmek*" (f= 2) ve "*zekât vermek*" (f= 1) izlemektedir. Dikkat edilecek olursa İslam'ın şartlarına yapılan vurgular frekans itibarıyla oldukça düşüktür.

c) İman ve İman Esasları

"*Allah'a ve Allah'ın varlığına iman*" (f= 112) ile birlikte "*tevhit, yani Allah'ın varlığı ve birliği*" (f= 25) meselesi gençlerin İslam algısında merkezî bir öneme sahiptir. Bununla birlikte; "*peygamberlere iman*" (f= 4), "*meleklerle iman*" (f= 4), "*kıyamet günü ve âhirete iman*" (f= 19), "*tevekkül ve kadere iman*" (f= 4) az da olsa vurgulanan inanç esasları olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkat çekici olan husus şudur ki, gençler kutsal kitaplara, yani İncil, Tevrat ve Zebur'a inanç meselesini vurgulamamakta, "*Kur'an-ı Kerim ve muhtevasına inanmak*" (f= 69) ifadesiyle sadece Kur'an farklı bir iman objesi olarak dillendirmektedirler.

4) Bireysel ve Sosyal İşlevleriyle İslam

a- Bireysel İşlevler

İslam denince gençlerin zihninde çağrışım yapan niteliklerin başında "*huzur ve mutluluk yolu*" (f= 124) gelmektedir. İslam'ın temelde bireysel işleviyle değerlendirildiği anlamına gelen bu durum göstermektedir ki, İslam ister iç ister dış kaynaklı olsun, yalnızlık ve boşluk gibi ruhsal sorunlarla boğuşan insana "*hayatın anlamını ve varlık sebebini*" (f= 16) kavrama imkânı vermekte, "*cevapsız soruların cevabı olmakta*" (f= 3), böylece ona "*emniyet ve güvenlik hissi*" (f= 23) sunarak psikolojik anlamda içsel bir rahatlık ve dinginlik kazandırmaktadır. Bu durum gençler tarafından: "*İslam insanın içindeki boşluğu dolduran ve iç huzuru veren...*" (İİBF, Kız, 20), "*tam anlamıyla uygulandığı sürece insanlara mutluluğun yolunu gösteren tek din*" (Sınıf Öğt, Erkek, Yaş: 23) biçiminde dile getirilmektedir. Gençlere göre inancın, ibadetin ve teslimiyetin doğal bir sonucu olarak bireyi olumsuz "*nefsî arzulardan, dolayısıyla günah ve kötülüklerden koruyan*" (f= 13) İslam kişinin "*hem dünya hem de ahiret mutluluğunu*" (f= 10) elde etmesine zemin hazırlamaktadır. Dahası "*sonsuzluk*

ve *ebedî hayatın teminatı*" (f= 10) olarak algılanan bu din müntesiplerine "*esenlik ve kurtuluş*" (f= 21) imkânı sağlamaktadır. Görüleceği üzere, İslam'ın özellikle bireysel işlevleri sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu ise günümüz insanının yaşadığı ruhsal bunalımların çözümünde İslam'ın etkin bir role sahip inanç sistemi ve din olarak algılandığı anlamına gelmektedir. Gençlerden bazılarının İslam'ın söz konusu işlevlerini vurgularken etnosantrik bir dil kullanmaya özen gösterdiği görülmektedir. Mesela, İslam'ı "*mutlu sona ulaşmanın tek yolu...*" (Ziraat Fak. Erkek, Yaş: 23), "*insan hayatının her safhasında en doğru yolu gösteren, insanı huzura kavuşturan tek şey*" (Fen-Ed. Fak., Kız, Yaş: 20), "*Çağımızın en önemli hastalıklarının tek ilacı... İnsanlığı düştüğü kuyudan kurtaracak tek çare...*" (Felsefe Grubu Öğt., Kız, Yaş: 21), "*İnsanların iyiliğe, doğruluğa yönelerek onların mutlu, huzurlu bir hayat yaşamalarına rehberlik eden en son din, en mükemmel sistem*" (Sınıf Öğt., Erkek, Yaş: 21) şeklinde ifade edilen görüşler bu bağlamda değerlendirilebilir.

b-Kişiler Arası İlişkilerin Belirlenmesi ve Toplumsal İşlevler

Gençlere göre İslam bir yandan bireysel anlamda huzur ve mutluluğu sağlarken, bir yandan da "*sevgi, saygı ve kardeşlik*" (f= 102) "*hoşgörü*" (f= 57), "*affedicilik*" (f= 2), "*şefkat ve merhamet*" (f= 11), "*adalet ve eşitlik*" (f= 53), "*başkalarının hakkına özen göstermek*" (f= 3), "*iyilik yapma, yardımseverlik ve cömertlik*" (f= 17) duygularını kökleştirmekte, böylece toplumsal anlamda "*birlik ve beraberliğin*" (f= 17), "*toplumsal huzur ve düzenin*" (f= 22), hatta yerel ve evrensel "*barış*"ın (f= 52) teminatı olmaktadır. Çünkü o, bir öğrencinin ifadesiyle (Mim.-Müh. Fak. Kız, Yaş: 19): "*Din, ırk ve cinsiyet ayrımı olmaksızın kardeşçe yaşayabilme sanatıdır.*" Bir başka öğrenci (Tıp Fak. Erkek, Yaş: 21) ise "*İnsan sosyal bir varlıktır, birlikte yaşamaya mecburdur. İslam ise birlikte yaşamının beraberinde getirdiği çeşitli sorunları gideren sistemdir.*" diyerek İslam'ın toplumsal işlevini açıkça vurgulamaktadır. Gençlerin bu tür bir yaklaşım sergilemesi onların hem İslam algısının son derece olumlu olduğunu, hem de dinî-sosyal kimliklerinden, yani Müslüman kimliğinden büyük bir memnuniyet duyduklarını ortaya koyar mahiyettedir.

5) Ahlâkî Vurgular

"*Ahlâk ve erdem*" (f= 38) gençlerin "İslam" denince zihinlerinde çağrışım yapan değerler arasında yer almaktadır. "*Kalp temizliği*" ve (f= 5) "*nefsî arzulardan, günah ve kötülüklerden korunma*" da (f= 13) bu kapsamda değerlendirilebilir. Çünkü onlara göre İslam insanlara hem "*doğru yolu göstermekte*" (f= 26) hem de "*insanca yaşamının kılavuzu*" (f= 15) olmaktadır. Daha önce temas edilen İslam'ın kişiler arası ilişkilere yönelik işlevleri,

aslında ahlâkî vurgular çerçevesinde yeniden ele alınabilir. Zira bireyin sosyal çevreyle uyumlu yaşamasında ve vicdanî değerlerin gelişmesinde önemli bir paya sahip olan ahlâk, insanlara “iyi” ve kötü”nün ne olduğu bilgisini ve bilincini kazandırmaktadır. Dinin helalleri ve haramları, emirleri ve yasaklarından bir kısmı ahlâkî anlamda “iyi” ve “kötü”ye karşılık gelmektedir. Dolayısıyla ahlâkın, dinin hem bireysel işlevleriyle hem de sosyal işlevleriyle yakından ilişkili algılandığı söylenebilir. İslam, gerek inanç ve ibadet esaslarıyla gerekse beraberinde getirdiği birey ve toplum anlayışıyla hem ahlâkî değerlerin korunması ve geliştirilmesine hizmet etmekte hem de insanın olgun, kendisiyle ve sosyal çevresiyle barışık olmasına destek sağlamaktadır. Bir öğrenci (Ziraat Fak. Erkek, Yaş: 21) bu durumu; *“İslam, Allah’ı hakıyla tanıyarak üstün bir ahlâkî yaşama ulaşmaktır.”* şeklinde dile getirirken yüksek ahlâkî değerlere ulaşabilmenin Allah’a iman ile gerçekleşebileceğini, bunun yolunun da İslam olduğunu söylemektedir. *“İslam’ı yürekte kabul etmek; çok doğru işler yapmaya çalışmak, kişinin kendini objektifçe sorgulaması, insanlara ve kendimize doğru davranmak, kısaca her açıdan iyi insan olabilmektir”* diyen bir başka öğrenci (İngilizce Öğt., Kız, Yaş: 19) bu yaklaşımıyla İslam’ın birey ve toplum üstünde icra ettiği olumlu işlevleri ahlâkî bir perspektiften izah etmeye çalışmaktadır.

6) İstlenen ve Arzulanan Değerlerle Uyumlu Bir Din Olarak İslam

Gerek geleneksel ahlâkî ve sosyo-kültürel değerler gerekse kökeni gelenekte de var olmakla birlikte günümüzde daha fazla ön plana çıkarılan modern değerler gençlerin İslam algısında önemli bir yer tutmaktadır. Başka bir deyişle İslam istenen ve arzulan değerleri içeren bir din olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda İslam denince zihinlerde; *“sevgi, saygı ve kardeşlik”* (f=102), *“hoşgörü”* (f=57), *“barış”* (f= 52), *“şefkat-merhamet”* (f=11) ve *“affedicilik”* (f= 2) vb. niteliklerin çağrıştığı görülmektedir. Ayrıca; *“adalet ve eşitlik”* (f= 53), *“başkalarının hakkına özen göstermek”* (f= 3), *“insanlara iyilik yapma, yardımseverlik ve cömertlik”* (f= 17), *“insanlığa faydalı olmak”* (f= 2) vb. sosyal hayatın sağlıklı ve huzurlu bir şekilde devam edebilmesi için gerekli talepler, gençlerin İslam kavramına yüklediği istenen ve arzulan değerler arasındadır. *“İslam; kişinin Yaratana, yaratılana ve kendine saygı duymasıdır.”* (Mim.-Müh. Fak., Erkek, Yaş: 23) şeklinde dile getirilen açıklamada İslam ile hem geleneksel hem de modern değerler arasında sıkı bir ilişki kurmaktadır. Zira “Yaratana saygı duymak” geleneksel dinî değerler içerisinde yer alırken, “kişinin kendine ve diğer insanlara saygı duyması” hem geleneksel hem de modern değerler kapsamında ele alınabilir.

Bununla birlikte “*çalışmak*” (f=5), “*çağdaşlık ve ilerlemecilik*” (f= 2), “*demokratik*” (f= 1) ve “*laiklikle uyumlu*” (f= 1) olmak gibi modern dünyanın ısrarla öne çıkarttığı değerlere vurgulanma frekansı çok düşük olan atıfların yapıldığını da söylemek durumundayız.

7) İslam’ın Belirli Sembollerle Algılanması

Kuşkusuz her dini temsil eden belirli semboller mevcuttur. İslam dini de sembolik zenginliği olan bir dindir. Gençlerin “Allah”, Hz. Muhammet”, Kur’an-ı Kerim”, “namaz kılmak” vb. kavramlarına yaptıkları atıflar, temelde İslam’ın yapısal özelliklerine işaret etmekle birlikte, bunların aynı zamanda sembolik olarak İslam’ı özetleyen kavramlar olduğu da düşünülebilir. Bununla birlikte gençlerin bazı vurgularının İslam’ı sembolize edebilecek kavramları içerdiği söylenebilir. Bu anlamda Allah’ın varlığı ve birliğini ifade eden “*tevhit*” (f= 25) kavramı özellikle dikkat çekicidir. Yine hem “tevhit’e hem de Hz. Muhammed’in peygamberliğine işaret eden ve Müslümanlığa girişi temsil eden “*kelime-i tevhit*” (f= 3) ve “*kelime-i şahadet*” (f= 3) kavramları da temel İslamî semboller arasında değerlendirilebilir.

İslam’ı özü ve tarihiyle bir bütün olarak ifade eden “*hilâl*” (f= 2) çağrışımı da dikkati çeken sembollerdendir. “*Besmele*” (f= 1), “*Cuma*” (f= 1), “*Ezan*” (f= 4) ve “*camii*” de (f= 2) bu kapsamda değerlendirilebilir. Hz. Muhammed’in doğduğu, büyüdüğü ve ilk vahyin geldiği “*Mekke*” (f= 2) ve Müslümanların kiblesi olan “*Kâbe*” (f= 3) İslami inançtaki yeri ve değeri bir yana temelde İslam’ı temsil eden semboller arasındadır.

8) İslam’a Eleştirel ve Olumsuz Yaklaşımlar

Eleştirel-olumsuz İslam algısında “*irtica ve gericilik*” (f= 4) ve yine bununla ilişki “*şeriatçı söylemler*” (f= 1), “*aşırı tutuculuk*” (f= 1) ve “*baskı, dayatma ve zorbalığın*” (f= 3) aklı gelmesi vurgulanma frekansı çok az olmakla birlikte dikkat çekicidir. Keza, “*Usame b. Laden*” (f= 1) ve “*sakallı erkekler*” (f= 1) şeklinde dile gelen çağrışımlar da ironik bir eleştiri içermektedir. Ayrıca yine vurgulanma frekansı çok düşük olmakla birlikte İslam’ın “*dört kadınla evlenmeye müsaade eden*” (f= 1) “*kadınları kara çarşafa sokarak kısıtlayan*” (f= 1), neticede “*kadınların dışlandığı ve nesneleştirildiği*” (f= 2) bir din olarak nitelendirildiği görülmektedir.

Bir kısım gençler ise “*eleştirilere kapalı dogmatik bir din*” (f= 3) olarak algıladıkları İslam’ın “*katı kuralları bulunan yaşanması zor bir din*” (f= 4) olduğunu, dahası “*günümüze uymayan talepler içerdiğini*” (f= 2) ifade etmişlerdir. Bu bağlamda bir kız öğrenci (Sağlık MYO, Yaş: 21), İslam’ı “*oruç, namaz ve kapalılık gibi nedeni belli olmayan ve günümüze*

uymayan yaptırımlar ve sert kurallar içeren bir din” şeklinde tanımlamaktadır. Tüm bunları İslam’ın “*modern değerlerle çatışma*” (f= 1) halinde olmasıyla izah edenlere de rastlanmaktadır. Esasen onun modern değerlere uyum sağlayamamasını bir öğrenci (Fen Bil. Öğt., Erkek, Yaş: 22): “*1400 yıl önceki toplumun kültürünü yansıtmasına ve günümüze hitap edememesine*” bağlamaktadır. Ancak bu tür ifade ve çağrışımların vurgulanma frekansının son derece düşük olduğunu özellikle belirtmeliyiz.

Tartışma ve Sonuç

Buraya kadar yapılan tespitler göstermektedir ki, Türk gençlerinin zihninde din genelde “*iman ve inanç*”, özelde ise “*Allah ve Allah’a iman*”, “*kutsala inanç ve bağlılık*”, “*peygamberler ve peygamberlere iman*”, “*ölüm sonrası, kıyamet ve ahirete iman*”, “*melekler ve meleklerin varlığına iman*”ı çağrıştırmaktadır. Bu, şu anlama gelmektedir: Gençlere göre inanç olmadan dinden bahsedilemez. Bununla birlikte sadece inanç da dini tanımlamada yeterli bir unsur değildir. Çünkü verdikleri cevaplar göstermektedir ki, bir inancın din olarak kavramlaştırılabilmesi için bir takım *emir ve yasakların*, bu bağlamda *dua ve ibadetin var olması*, böylece *Allah ile insan arasındaki ilişkinin tesis edilmesi* gerekir. Bu da dinin sadece bir maneviyattan ibaret olmadığı, aynı zamanda onun müesses bir yapı ve şekil içermesi gerektiği şeklinde değerlendirilebilir. “Din” denince gerek “*İslam*”, “*Hz. Muhammed*” ve “*Kur’an-ı Kerim*”in akla gelmesi, gerekse “*Yahudilik*”, “*Hıristiyanlık*” ve “*peygamberlerin öğretisi*” şeklinde öne çıkan çağrışımlar dinin müesses yapısını vurgular niteliktedir. Bu durumun modernite ve sekülerizm süreçlerinin beklentileriyle ne kadar örtüştüğü ayrıca tartışılabilir. Zira modernite ve dünyevileşmenin varsayımlarından birisi de dinin kurumsal (müesses) boyutunun zayıflayacağı, bireysel dindarlıkların da buna göre yeni bir şekil alacağı iddiasına dayanmaktaydı (Berger, 2002a; 2002b; Stark, 2002; Hadden, 2002; Köse, 2001). Hatta Batıda “*aidiyetsiz inanmak*” (Davie, 1996) şeklinde ön plana çıkan yaklaşımların dönüştürülen dindarlıkların temel görüntülerinden birisi olduğu da vurgulanmaktaydı. Anlaşılan o ki Türk gençleri arasında “*aidiyetsiz inanmak*” denilen şey henüz belirgin bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Dini; “*manevi duygular*” ve “*ruhsal gıda*” şeklinde ifade eden, yani onu bireysel maneviyata indirgeyenlerin sayısının oldukça düşük olması bu hususu teyit edici mahiyettedir. İslam ile ilgili çağrışımlarda da bu durum açıkça gözlenmektedir.

Gençlerin anlam dünyasında dinin psikolojik ve sosyal psikolojik fonksiyonlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle din kavramının *ruhsal huzur ve manevi mutluluğu* çağrıştırması modern dünyanın bunalımlarıyla baş edebilmede dinin çok önemli bir role sahip

olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü din, hem emniyet ve güven(lik) duygusu kazandırmasıyla hem de yaşamın anlamı ve amacını öğreten yapısıyla, bireyi boşluk ve yalnızlık hissinden kurtarıcı bir işlev üstlenmektedir. Bu durum dinin inanan insana hem “ruhsal gıda” hem de “çare, destek ve sığınak” olmasıyla da yakından ilişkilidir. Gençlerin bu tür açıklamaları göstermektedir ki, din modern dünyanın beraberinde getirdiği anlam kaybı, mutsuzluk, tatminsizlik, sahipsizlik ve çaresizlik duygularına karşı bir savunma ve koruma görevi üstlenmektedir. Esasen dinselilikte artış, yeniden dine dönüş, din değiştirme ve yeni dinî hareketlerin ortaya çıkması ve bunlara katılımın anlam arayışıyla yakından ilişkili olduğu araştırmacılar tarafından ısrarla vurgulanan bir husustur (Berger 2002a, 2002b; Köse, 2001; 2002; Hervieu-Leger,1990; 1993, Milot, 1998; Yapıcı, 2007b). Bu çalışmadan elde edilen veriler göstermektedir ki üniversiteli gençler dini bir sığınma ve teselli alanı olarak görmektedirler. Ancak onlar, dinin bu tür olumlu işlevlerinin Tanrı’ya inanç ve teslimiyetle gerçekleşeceğini de vurgulamaktadırlar.

Yine dinin işlevleri kapsamında “sevgi, saygı ve kardeşlik”, “hoşgörülü olmak”, “adalet ve eşitlik”, “birlik ve beraberlik” vb. ifadeler bireysel mutluluğun sosyal ilişkilere dayalı olarak gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır. Çünkü onlara göre din bireysel hayatı düzenleyen kurallarıyla inananlara “yol gösterici, pusula ve rehber” olmaktadır. Bununla birlikte o, insana doğru ve yanlışın ayırt edilmesini yeteneğini kazandırdığı için kötülüklerle karşı ilâhî bir kontrol odağı haline gelmekte ve inanan insanı günahattan koruyucu bir işlev üstlenmektedir. Yine dinin doğruluk ve dürüstlük başta olmak üzere ahlâk ve erdemi teşvik edici rolü onun hem bireysel hayatı hem de toplumsal hayatı düzenleyen fonksiyonlarıyla yakından ilişkilidir. Burada dikkat çekici hususlardan birisi dinin toplumsal hayatı düzenleme işlevine yapılan atıfların oldukça düşük kalmasıdır. Bu durum sekülerleşme sürecinde dinin sosyal hayattan çekildiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak unutulmamalıdır ki, dinin birey hayatında icra ettiği pek çok işlev, örtük bir tarzda sosyal hayatı da ilgilendirmektedir. Çünkü gençlerin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, din onların bireysel hayatlarını doğrudan, sosyal hayatlarını ise dolaylı biçimde etkilemektedir.

Gençlerin din hakkındaki söylemleri dikkatle incelenecek olursa görülecektir ki onlar deskriptif bir dilden öte olumlu-normatif, hatta ideolojik bir dil kullanmaktadır. Bu noktada gençlerin kullandıkları dil ile sosyal gerçekliği yeniden inşa ettikleri ve kendilerini de o gerçekliğe yerleştirdikleri görülmektedir. Öyle ki dinin lehinde görüş bildiren gençler son tahlilde dini *zaruri bir ihtiyaç ve hayatın olmazsa olmazı* şeklinde tanımlamayı tercih

etmektedir. Dahası, dinin hem özüne hem de bireysel ve sosyal işlevlerine yönelik izahların içten gelen bir benimsemeyle dillendirildiği görülmektedir.

Gençlerin anlam dünyasında “din” denince ilk planda mensup oldukları dinin, yani *İslam ve Müslümanlığın* canlanması, “*Acaba onlar İslam’ı nasıl algılamaktadırlar?*” sorusunu beraberinde getirmektedir. Burada ilk dikkati çeken husus şudur: İslam dinini genellikle özsel ve işlevsel bir şekilde değerlendiren gençler, özellikle etnosantrik ifadelerle İslam’a verdikleri değeri belirgin bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Bu durum gençlerin dinî inançlarından ve dinî kimliklerinden memnun oldukları anlamına gelmektedir. Dahası, etnosantrik ifadelerin ısrarlı bir şekilde sıklıkla dile getirilmesi Müslüman kimliğinin onlara saygın ve olumlu bir benlik algısı kazandırdığı şeklinde değerlendirilebilir. Bunu da doğal karşılamak gerekir. Zira sosyal kimlik kuramının temel öngörüsü, kimliğin bilişsel ve güdüsel faktörlerden beslenen “biz” ve “onlar” kategorik ayrımına dayalı olarak şekillendiği üzerine kuruludur. Üstelik bu ayrım iç grubu yücelten dış grupları ise öteleyerek değersizleştiren bir söylemi beraberinde getirmektedir (Tajfel, 1972; Turner, 1979; Bourhis & Gagnon, 1994; Vinsonneau, 1997; Pelletier & Vallerand, 1994). Çünkü Watt’ın (2002: 84) belirttiği gibi “*Hiç kimse en azından hakikatin özünü temsil ettiğine inanmadığı bir dinî gruba kolay kolay bağlanmaz.*” Dahası, etnosantrik eğilimlerin az ya da çok her bireyde bulunan evrensel bir olgu olduğu kabul edilecek olursa (Klineberg, 1967: 580), gençlerin İslam’ı “*son din, en son din*”, “*hak din, tek gerçek din*”, “*en mantıklı din*”, “*dinlerin en güzel*”, “*en mükemmel, en ideal din*”, “*bozulmamış tek din*”, “*insanlığı kurtaracak tek çare*”, “*kurtuluşun tek yolu*” vb. ifadelerle nitelendirmesi onların hem İslam dininden ve Müslüman kimliğinden memnuniyetlerini hem de İslam algılarının iç grup merkezli bir yapı ve karakter arz ettiği şeklinde yorumlanabilir. Buradan hareketle İslam ve Müslümanlığın gençlere saygın bir benlik algısı ve prestijli bir kimlik sunduğu söylenebilir. Bunun da ötesinde onların İslam algısının sadece olumlu değil, aynı zamanda duygusal katılımın beraberinde getirdiği bir benimseme ve kabul içerdiği görülmektedir. Burada da sosyal gerçekliğin dil ile yeniden inşa edilmesi söz konusudur.

İslam denince “*Allah*”, *Hz. Muhammed*” ve “*Kur’an-ı Kerim*”in akla gelmesini İslam’ın söz konusu üç kavramla temsil edilip özetlendiği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte “İslam” *Allah* ile aşkınlaştırılmakta, *Hz. Muhammed* ve *Kur’anı Kerim* ile de içkinleştirilmektedir. Ayrıca her üç çağrışımın kısmen deskriptif, fakat çoğunlukla içten gelen bir kabul ve benimsenmeyle normatif ifade edildiği özellikle vurgulanmalıdır. Bu arada, araştırmanın yapılması aşamasında -en azından bir beklenti olarak- İslam’ın “*hilâl*” ile temsil edileceği kanaatini taşıdığımızı belirtmeliyiz. Ancak ulaşılan verilere göre sadece “*hilâl*” değil,

diğer sembolik vurguların da göz ardı edildiği ortaya çıkmıştır. İslam, sembolik zenginliği olan bir din olmasına rağmen gençlerin İslam algısının sembollere dayalı olmamasını, belirsizlikten hoşlanmayan modernitenin sembolleri geri plana itmesi ile ilişkilendirmek mümkündür. Dolayısıyla modernizasyon-sekülerizasyon sürecinin bu hususta etkin bir şekilde devreye girdiği düşünülebilir.

Gençlere göre *İslam dini Allah inancını merkeze alan ya da hayatın Allah'ın taleplerine endekslendiği bir yaşam biçimidir*. Bu sebeple İslam denince Allah'ın bildirdiği emir ve yasaklara itaat ve teslimiyet akla gelmektedir. Bu ise Hökelekli'nin de (2005: 163) belirttiği üzere inanan insanın –ferdiyeti baki kalmak üzere bazı çok temel hususlarda- kendi şahsî hürriyetinden ve bağımsız yönelişinden vazgeçerek ilâhî iradeye bağlanması demektir. Başka bir deyişle, kişi kendi hürriyetini Allah'ın iradesine teslim ederek O'nun belirlediği emir ve yasaklar çerçevesinde hayatına yön ve düzen vermeye çalışır. Gençler İslam'ı "*itaat ve teslimiyet*" şeklinde kavramlaştırırken bu hususu dile getirmektedir. Onlara göre itaat ve teslimiyet sadece Allah'ın emir ve yasaklarını kapsamamakta, bununla birlikte ibadetleri de içermektedir. Gençler bazen genel bir ifadeyle ibadetlere, bazen de özel anlamda İslam'ın şartları olan ibadetlere atıf yapmaktadırlar. Ancak namaz ve oruç başta olmak üzere *vakte ve şekle bağlı ibadetlere* yapılan vurgular iman ve teslimiyete yapılan vurgular kadar kuvvetli değildir. Bunu şu şekilde değerlendirmek mümkündür. Modernleşme-sekülerleşme sürecinde ibadet davranışında belirgin bir zayıflama ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum inanç ve duygu boyutunda tezahür etmemektedir. Bu da ibadet davranışı azalsa da, bireysel bilincin dinî duyguyla temasını kuvvetli bir şekilde devam ettirdiği biçiminde değerlendirilebilir.

İslam kavramının gençlerin zihninde yaptığı çağrışımlar arasında dinin bireysel ve sosyal işlevlerini ön plana çıkaran açıklamalar dikkat çekici düzeyde fazladır. Hatta İslam denince ilk planda "*huzur ve mutluluk yolu*"nun akla gelmesi manidardır. Bu ise teknolojik ilerlemelerle bireysel ve sosyal hayatı kolaylaştıran modern dünyanın insanı yalnızlaştırdığı, onu tatminsizlik ve mutsuzlukla karşı karşıya bıraktığı, buna karşın dinin bireye anlam ve huzur sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Buradan hareketle Türk gençliği açısından dinin taşıdığı anlam ve değerler artarak devam ettiği söylenebilir.

İslam'ın "*sevgi, saygı ve kardeşlik*" başta olmak üzere "*hoşgörü*" ve "*barış*"ı çağırışması en azından üç şekilde izah edilebilir: *Birincisi*, modern dünyanın ön plana çıkarttığı bu değerler içselleştirilmiş olup bireysel ve sosyal hayatın huzurlu ve mutlu olabilmesi için dinden (İslam'dan) bu işlevleri yerine getirmesi beklenmektedir. *İkincisi*, bu tarz söylemler, özellikle Hıristiyan-Batı dünyasında İslam'ın terör ve şiddetle birlikte

anımlarına tepki gösteren gençlerin adeta: “Hayır! İslam sizin dediğiniz gibi değil, gerçekten barış ve esenlik dinidir” şeklinde iç reflekslerle İslam’ı (iç grubu ve kimliği) savunmaya yönelik açıklamalar olarak görülebilir. Üçüncüsü ise yaygın ve örgün eğitim içerisinde İslam dininin bu tür niteliklerine sıklıkla atıf yapılmasından kaynaklanmış olabilir. Özellikle kelime anlamı “barış” olan İslam’ın her şartta barış ve kardeşliği teminat altına almaya çalıştığı yaygın ve örgün eğitim sürecinde öğretilmesi/öğrenilmesinin bu tür çağrışımları beslediği düşünülebilir. Her halükarda İslam insanlar arası ilişkileri düzenleyen, yaşanılabilir bir dünyanın kurulması için vazgeçilmez öneme sahip bir din olarak algılanmaktadır. *Bu arada ısrarla vurgulanan etnosantrik ifadelerle birlikte yine ısrarla vurgulanan hoşgörü ve barışın nasıl aynı anda gerçekleşeceği hususunun gençler tarafından pek dikkate alınmadığını da söylemek durumundayız.*

İslam’ın “ahlâk ve erdem” ile birlikte insana doğru yolu göstererek onu olumsuz isteklerden dolayısıyla günah ve kötülüklerden koruması gibi işlevler yine dinin bireysel ve toplumsal işlevleri kapsamında değerlendirilebilir. Tüm bunlar hem içsel mutluluğu hem de sosyal huzuru temin için gerekli görülmektedir. Bununla birlikte İslam kavramının hem genel anlamda ahlâkı hem de geleneksel ahlâkî değerleri çağrıştırma düzeyi beklenen seviyede yüksek değildir.

Elde edilen veriler göstermektedir ki, gerek dine gerekse İslam’a olumsuz yaklaşımların vurgulanma frekansı oldukça düşüktür. Bununla birlikte söz konusu ifadelerle yakından bakılırsa onların “Marksist-Pozitivist” bir muhteva içerdiği görülebilir. İslam’ın özüne olumlu, algılanma ve yaşanma biçimine olumsuz yaklaşanlar ise daha farklı bir kategoride değerlendirilebilir. Bunlar modernizasyon-sekülerizasyon sürecinin beraberinde getirdiği dine olumsuz bakışın kısmen etkisinde kalmakla birlikte, hayatlarından dini tamamen çıkarıp atamayan kişilerdir. Bu noktada sekülerizm süreciyle dinin sonunun geldiği yönündeki yaklaşımların Türk gençliği açısından geçerli olmadığı, dahası özellikle bireysel-ruhsal fonksiyonlarıyla dinin daha kuvvetli bir şekilde bireysel bilinci, buradan hareketle de sosyal ilişkileri etkilemeye devam ettiği söylenebilir.

Kaynaklar

- Akdoğan, A. (2004). *Sosyal değişme ve din*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Alperen, A. (2003). *Sosyolojik açıdan Türkiye'de İslam ve modernleşme: Çağımız İslam dünyasındaki modernleşme hareketleri ve Türkiye'deki etkileri*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Argyle, M. & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The social psychology of religion*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Atalay, T. (2005). *İlköğretim ve liselerde dindarlık: Diyarbakır örneği*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Aydın, A. R. (1995). *Dini inkârın psiko-sosyal nedenleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Bayyığıt, M. (1989). *Üniversite gençliğinin dini inanç, tutum ve davranışları üzerine bir araştırma*. Basılmamış doktora tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Beit-Hallahmi, B. (1989). *Prolegomena to the psychological study of religion*. London & Toronto: Associated University Presses.
- Berger, P. L. (2001). La desecularisation du monde: Un point de vue global. In: P. L. Berger (Ed), *Le Reenchantement du Monde* (pp. 5-36). Paris: Bayard.
- Berger, P. L. (2002a). Sekülerizmin gerilemesi. A. Köse (Ed.), *Sekülerizm Sorgulanıyor* içinde (ss. 11-32). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Berger, P. L. (2002b). Dinin krizinden sekülerizmin krizine. A. Köse (Ed.) *Sekülerizm Sorgulanıyor* içinde (ss. 75-93). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Bourhis, R. Y. & Gagnon, A. (1994). Les préjugés la discrimination et relations intergroupes. In: R. J. Vallerand (Ed), *Les Fondements de la Psychologie Sociale*, (pp. 707-773), Paris: Gaëtan Morin.
- Çelik, C. (2002). *Şehirleşme ve din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Davie, G. (1996). Croire sans appartenir: Le cas Britannique. In: G. Davie & D. Hervieu-Léger (Sous la direction de), *Identités Religieuses en Europe*, (pp. 175-194), Paris: La Découverte.
- Fırat, E. (1977). *Üniversite öğrencilerinde Allah inancı ve din duygusu*. Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.
- Günay, Ü. (1981). *Türkiyede dini sosyalleşme*, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri. Ankara.

- Günay, Ü. (1986). Modern sanayi toplumlarında din I. *Erciyes Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 51-52.
- Günay, Ü. (1987). Modern sanayi toplumlarında din II. *Erciyes Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 29-58.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve çevre köylerinde dini hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Hadden, J. K. (2002) Sekülerizmden dönüş. A. Köse (Ed.) *Sekülerizm Sorgulanıyor* içinde (ss. 123-159). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Hervieu-Léger, D. (1990). Renouveaux émotiionnels contemporains. In: F. Champion & D. Hervieu-Léger (Ed.), *De l'émotion en religion: nouveaux et traditions* (pp. 217-248). Paris: Centurion.
- Hervieu-Léger, D. (1993). *La religion pour mémoire*. Pairs: CERF.
- Hökelekli, H. (2002) Gençlik ve din. H. Hökelekli (Ed) *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* içinde (ss. 11-29) Ankara: Ankara Okulu yayınları
- Hökelekli, H. (2005). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, M. (1998). *Din eğitiminde iletişim ve dini tutum*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Kayıklık, H. (2003). *Orta yaş ve yaşlılıkta dinsel eğilimler*. Adana: Baki Kitabevi.
- Kayıklık, H. (2006). Değişen dünyada birey, din ve dindarlık. Ü. Günay & C. Çelik (Ed.). *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* içinde (ss. 157-174). Adana: Karahan Yayınları.
- Kaymakcan, R. (2007). *Gençlerin dine bakışı: Karşılaştırmalı Türkiye ve Avrupa araştırması*. İstanbul: DEM Yay.
- Keppel, G. (1992). *Tanrı'nın intikamı: Din dünyayı yeniden fethediyor*. (Çev. S. Kırmızı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kirman, M. A. (2005). *Din ve sekülerleşme: Üniversite gençliği üzerinde sosyolojik bir araştırma*. Adana: Karahan Yayınları.
- Klineberg, O. (1967). *Psychologie sociale*. (Traduction de: R. Avigdor-Coryell), Paris: PUF.
- Köktaş, E. (1993). *Türkiye'de dinî hayat: İzmir örneği*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Köse, A. (2001) Modernleşme-sekülerleşme ilişkisi üzerine yeni paradigmlar, *Liberal Düşünce*, 150-165.
- Köse, A. (2002). Sekülerden kutsala yolculuk. A. Köse (Ed.), *Sekülerizm Sorgulanıyor* içinde (ss. 123-222). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Kula, N. (2001). *Kimlik ve din: Ergenler üzerine bir araştırma*. İstanbul: Ayışığı Kitapları

- Leyens, J.-P. & Yzerbyt, V. & Schadron, G. (1996). *Stéréotypes et Cognition Sociale*. (Traduction de: G. Schadron). Sprimont: Mardaga.
- Lorenzi-Cioldi, F. & Doise, W. (1994). Identité sociale et identité personnelle. In: R. Y. Bourhis & J.-P. Leyens (Eds.), *Stéréotypes Discrimination et Relations Intergroupes*, (pp. 69-96), Liège: Mardaga
- Luckmann, T. (2003). *Görünmeyen din: Modern toplumda din problemi*. İstanbul: Rağbet Yayınları
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Milot, M. (1998). Présentation, religions et sociétés... après le désenchantement du monde. *Cahiers de Recherche Sociologique* 30, 5-17.
- Oswalt, C. (2006). Seküler çan kuleleri. (Haz. A. Köse), *Laik Ama Kutsal* içinde (ss. 35-55), İstanbul: Etkileşim Yay.
- Pelletier, L. G. & Vallerand, R. J. (1994). Les perception et les cognition sociale: Percevoir les gens qui nous entourent et penser à eux. In: R. J. Vallerand (Ed.), *Les Fondements de la Psychologie Sociale*, (pp. 193-258), Paris: Gaëtan Morin.
- Sherkat, D. E. & Ellison, C. G. (2004) Din sosyolojisinde son gelişmeler ve gündemdeki tartışmalar (Çev. İ.Çapcıoğlu). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XLV* (1), 225-262.
- Stark, R. (2002). Toprağın bol olsun sekülerleşme. A. Köse (Ed.) *Sekülerizm Sorgulanıyor* içinde (ss. 33-74). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Şahin, A. (1993). *Yetiştirme yurtlarındaki gençlerin dini duygu, düşünce, tutum ve davranışları üzerine psikolojik bir araştırma*. Basılmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şahin, A. (1999). *İlahiyat, Tıp ve Mühendislik fakültelerinde okuyan öğrencilerde dini hayatın boyutları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma*. Basılmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tajfel, H. (1972). La catégorisation sociale. In: S. Moscovisi (Ed.), *Introduction à la Psychologie Sociale I*. (pp. 272-302) Paris: Librairie Larousse.
- Taplamacıoğlu, M. (1962). Yaşlara göre dinî hayatın şiddet ve kesafeti üzerine bir anket denemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, 141-151.
- Temimi, A. (2009). Arap sekülerizminin kökenleri. (Çev. G. Bayır), *Ortadoğuda Modernleşme: İslam ve Sekülerizm* içinde (ss. 29-54), İstanbul: Mana Yay.
- Tosun, C. (2001). *Din eğitimi bilimine giriş*. Ankara: Pegem yayınları.

- Turner, J. C. (1979). Comparaison sociale et identité sociale: Quelques perspectives pour l'étude du comportement intergroupes. (Traduction de: J. Deschamps), In: W. Doise & J. C. Deschamps, *Expérience Entre Groupes* (pp. 151-184), Paris: Mouton.
- Uysal, V. (1994). *Psiko-sosyal açıdan oruç*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye'de dindarlık ve kadın*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Vergote, A. (1966). *Psychologie religieuse*. Bruxelles: Charles Dessart.
- Vinsonneau, G. (1997). *Culture et comportement*. Paris: Armand Colin.
- Watt, W. M. (2002). Dinlerde hakikat: Sosyolojik ve psikolojik bir yaklaşım (A. V. Taştan & A. Kuşat), İstanbul: İz Yayınları.
- Weber, M. (1964). *The sociology of religion*. Boston: Beacon Pres.
- Yapıcı, A. & Kayıklık, H. (2005). Ruh sağlığı bağlamında dindarlığın öz saygı ve kaygı ile ilişkisi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi* 3 (9), 177-206.
- Yapıcı, A. (2002). Dinî yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2), 75-117.
- Yapıcı, A. (2003). Fiziksel ve sosyal hadiselerle sebep atfetmede dinin rolü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1), 126-165.
- Yapıcı, A. (2004). *Din-kimlik ve ön yargı: Biz ve onlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2006a). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1), 65-115.
- Yapıcı, A. (2006b). Algısal açıdan Müslüman kimliği ve dindarlık. Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi içinde* (ss. 206-258), Adana: Karahan Yay.
- Yapıcı, A. (2007a) *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2007b). Müslümanlıktan Hıristiyanlığa geçişin sebepleri üzerine sosyo-psikolojik bir inceleme. *İslami Araştırmalar* 20 (2), 221-238.
- Yıldız, M. (2006). *Ölüm kaygısı ve dindarlık*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay.

The Place of Religion in Semantic World of Turkish Youth in the Process of Modernization and Secularization (Example of Çukurova University)

Citation / ©-Yapıcı, A. (2009). The Place of Religion in Semantic World of Turkish Youth in the Process of Modernization and Secularization (Example of Çukurova University), *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 9 (2), 1-37.

Abstract- *There are three dissimilar interpretations that can be expressed as rigid, moderate and reconcilable, about secularization theory. According to the rigid interpretation, positivism, rationalism and modernism will weaken leading power of religion on political and social life gradually, therefore individual consciousness will be purified from religious emotions. Moderate interpretation feels that leading power of religion on political and social life will weaken but religion will survive being internalized by individuals. Reconcilable interpretation, critising the two views mentioned above, alleges that there is a mutual interaction between secularism and religion. As for the researchers objecting secularisation theory, they persistently say that there is a return to religion. Nevertheless, there are many academic debates on the nature of religion to which is returned. This paper aims to intervene in those debates in the context of Turkish-muslim society's opinions on the issue. For this purpose, it is surveyed that reminiscents of religion and Islam concepts in the minds of students of Çukurova University with free- association interview. Thus, their thoughts about religion generally and Islam privately are analysed thinking that students of university are the most affected group by secularization. Evidences are argued in the context of social identity theory and social representation theory..*

Key words- Secularization, modernization, religion, Islam, religiousness, spirituality.